

# Vliv rodinného prostředí na výchovu dětí

Silvie Hrdinová

---

Bakalářská práce  
2014



Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně  
Fakulta humanitních studií

---

  
INSTITUT  
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

# ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Silvie HRDINOVÁ**  
Osobní číslo: **H118089**  
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**  
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Vliv rodinného prostředí na výchovu dětí**

## Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na rodinné prostředí jako zdroj prvotních zkušeností dětí;
- na vývoj a formování osobnosti dětí;
- na kvalitu vztahů v rodině a základní funkce rodiny;
- na hledání odpovědí na otázky, jaký vliv má na výchovu dětí struktura rodiny, věk rodičů, socio-ekonomický status rodiny.

V empirické části budeme používat kvantitativní metodu, dotazník, kde budeme zjišťovat vliv rodinného prostředí na výchovu dětí.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

**Kraus, B., Poláčková, V. et. al. Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001.**

**Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997.**

**Přadka, M. Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí. Brno: UJEP, 1983.**

**Střelec, S. et. al. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I. Brno: Paido, 1998.**

**Špičák, J. Prostor z pohledu sociální pedagogiky. Olomouc: PdF, UP 1993.**

**Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.**

Vedoucí bakalářské práce:

**doc. PaedDr. Slavomír Laca, PhD.**

Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce:

**11. listopadu 2013**


Termín odevzdání bakalářské práce:

**30. dubna 2014**

V Brně dne 11. listopadu 2013

  
doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.  
*vedoucí ústavu*



  
doc. PaedDr. Slavomír Laca, PhD.  
*vedoucí katedry*

# PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby <sup>1)</sup>;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 <sup>2)</sup>;
- podle § 60 <sup>3)</sup> odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 <sup>3)</sup> odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

SILVIE HRDINOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 14.2.2014

Hrdinová

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vázného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

## **ABSTRAKT**

Bakalářská práce je zaměřena na výchovu dětí v rodině. Podává ucelený přehled o rodině, rodinném prostředí a výchově, která je v něm uskutečňována. Práce popisuje typologii a funkce rodiny, výchovné styly, postupy při odměňování a trestání dětí. Uvádí zásady, které přispívají k utváření adekvátního sebevědomí dětí. Práce vysvětluje, jaký vliv má pořadí narození dětí. Zmiňuje činitele ovlivňující vývoj dětí, tedy prostředí a dědičnost. Zabývá se socializačním procesem v rodině.

Klíčová slova: výchova, rodina, děti, rodinné prostředí, sourozenec, socializace, dědičnost.

## **ABSTRACT**

The bachelor thesis is focused on the bringing up of children in the family. It provides a comprehensive overview of the family, a family environment and bringing up, which is realized there. The thesis describes the typology and functions of the family, educational styles, principles of rewards and punishment of children. It shows the principles which contribute to the formation of an adequate self-confidence of children. The thesis explains the influence of birth order of children. It mentions factors affecting the development of children, an environment and heredity. It deals with the socialization process in the family.

Keywords: bringing up, family, children, family environment, sibling, socialization, heredity.

## **Poděkování**

Děkuji panu doc. PaedDr. Slavomíru Lacovi, PhD. za vstřícnost, čas, odborné vedení a metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Silvie Hrdinová

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Silvie Hrdinová

## OBSAH

<b>ÚVOD</b> .....	<b>8</b>
<b>I TEORETICKÁ ČÁST</b> .....	<b>10</b>
<b>1 RODINA</b> .....	<b>11</b>
1.1    TYPOLOGIE RODIN .....	12
1.2    FUNKCE RODINY .....	16
1.3    SOUROZENECKÉ KONSTELACE.....	20
<b>2 VÝCHOVA V RODINĚ</b> .....	<b>25</b>
2.1    VÝCHOVNÉ STYL.....	26
2.2    VÝCHOVA KE ZDRAVÉ SEBEDŮVĚŘE .....	30
2.3    ODMĚNY A TRESTY.....	34
<b>3 ČINITELE OVLIVŇUJÍCÍ VÝVOJ DÍTĚTE</b> .....	<b>38</b>
3.1    PROSTŘEDÍ A DĚDIČNOST .....	39
3.2    PODMÍNKY ŽIVOTA RODINY.....	42
3.3    SOCIALIZACE V RODINĚ .....	46
<b>II PRAKTICKÁ ČÁST</b> .....	<b>50</b>
<b>4 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM</b> .....	<b>51</b>
4.1    CÍLE VÝZKUMU .....	51
4.2    HYPOTÉZY VÝZKUMU.....	51
4.3    VÝZKUMNÝ VZOREK .....	51
4.4    METODY VÝZKUMU A ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ .....	51
4.5    SHRNUTÍ A ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU .....	74
<b>ZÁVĚR</b> .....	<b>81</b>
<b>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY</b> .....	<b>84</b>
<b>SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK</b> .....	<b>87</b>
<b>SEZNAM OBRÁZKŮ</b> .....	<b>88</b>
<b>SEZNAM TABULEK</b> .....	<b>89</b>
<b>SEZNAM PŘÍLOH</b> .....	<b>90</b>

## ÚVOD

Tématem bakalářské práce je „*Vliv rodinného prostředí na výchovu dětí.*“ Rodinou jsme utvářeni od narození, její vliv nás doprovází i v dospělosti a ve stáří. Je prvním, přirozeným a také nejdůležitějším prostředím, se kterým se setkáváme. Právě z rodiny vychází náš vztah k druhým lidem i k sobě samým. Určuje, jakým způsobem se budeme chovat a jednat, jaký vztah budeme mít k učení, práci, hodnotám. Ovlivňuje náš přístup k výchově vlastních dětí, výběr výchovných způsobů a stylů. Rodinné prostředí má značný vliv na život všech členů rodiny. Mělo by uspokojovat základní psychické potřeby, zejména pocit jistoty a bezpečí. Harmonická, pozitivní a přátelská atmosféra rodiny přispívá ke správnému formování a utváření osobnosti dítěte. Mnoha výzkumy bylo prokázáno, že rodinné prostředí je nezastupitelné. Vliv rodinného prostředí je trvalý a nejvýraznější. Nejdůležitější je v dětství, kdy dítěti poskytuje celou řadu podnětů, zážitků a zkušeností. Ale nezanedbatelný význam má i pro dospělé. Právě v rodině, životem s dětmi a péčí o ně, se dospělí mohou seberealizovat a díky tomu získat pocit životního naplnění a štěstí.

Téma bakalářské práce jsem si vybrala ze dvou důvodů. Prvním z nich je důležitost, kterou rodině přikládám. Myslím si, že rodina je tou nejdůležitější hodnotou v našich životech. Žijí zde naši nejbližší a nejmilovanější. Rodina je tu vždy pro nás, je místem opory a bezpečného zázemí. Rodičům vděčíme za láskyplný přístup, za výchovu, za mnoho společně strávených chvil, na které rádi vzpomínáme i v dospělosti. Také za všechno, co umíme, za to, čím jsme dnes. Druhým důvodem je, že rodinné prostředí je jedním z ústředních témat **sociální pedagogiky**.

**Cílem bakalářské práce je podat ucelený přehled o rodině, rodinném prostředí a výchově, která je v něm uskutečňována. Dále zjistit, jak rodina a zvolené výchovné přístupy ovlivňují vývoj dítěte. Práce popisuje také působení dalších činitelů, kteří se podílejí na utváření osobnosti dítěte.**

Teoretická část bakalářské práce je členěna do tří kapitol. První kapitola se zabývá rodinou. V teoretické rovině je charakterizován pojem rodina, popsána typologie rodin tak, jak ji uvádí jednotliví autoři. Uvádíme, jaké důsledky mají různé typy rodinného prostředí na děti. Zmiňujeme funkce, které má rodina plnit. Závěr první kapitoly je věnován sourozencům. Vysvětlujeme, jaký vliv na utváření osobnosti dítěte má pořadí jeho narození. Druhá kapitola je zaměřena na výchovu dětí v rodině. Uvádíme základní



charakteristiky výchovy, styly, které jsou rodiči používány při výchově. Popisujeme, které výchovné přístupy jsou nejvhodnější a které jsou naopak odborníky charakterizovány jako nevyhovující a nebezpečné. Věnujeme se i sebedůvěře, uvádíme některé zásady přispívající k vytváření adekvátního sebevědomí dětí. Při výchově vždy dojde na odměny a tresty. Je velmi důležité, jakou míru odměňování a trestání rodiče zvolí. Proto se v závěru druhé kapitoly zabýváme právě tímto tématem, uvádíme zde zásady, které by měly být při odměňování a trestání dodržovány. Třetí kapitola je zaměřena na činitele ovlivňující vývoj dítěte. Zmiňujeme se o vlivu prostředí a dědičnosti. Popisujeme podmínky života rodiny – materiální, demografické a kulturní. Závěr třetí kapitoly je soustředěn na socializační proces v rodině, uvádíme etapy socializace dítěte. Praktická část práce je obsažena ve čtvrté kapitole. V empirické části je realizován kvantitativní výzkum, který je proveden technikou dotazníku. **Cílem výzkumného šetření je zjistit, jak a v jakém prostředí a atmosféře probíhá výchova v současných rodinách. Jaké výchovné styly rodiče používají, jak při výchově svých dětí postupují. Záměrem je také zjistit názory rodičů na jimi uskutečňovanou výchovu.**

## **I. TEORETICKÁ ČÁST**

## 1 RODINA

Rodina je významnou společenskou institucí. Je předmětem zájmu různých vědních oborů. Jejím zkoumáním se zabývá pedagogika, psychologie, sociologie, lékařské i biologické vědy a mnohé další. Je prvním a z tohoto důvodu také nejdůležitějším prostředím, se kterým se v našich životech setkáváme. Učíme se zde hrát základní sociální role.

*„Rodina je sférou lidské seberealizace. Jedinec se většinou realizuje v rámci obvyklých stereotypů chování a jednání, v rámci daných hodnotových vzorů. Avšak kromě toho můžeme říci, že doslova každý nachází určitou míru svých seberealizačních schopností uvnitř své rodiny. Pocit osamělosti u lidí, kteří svou rodinu ztratili nebo nevytvořili, vyplývá mimo jiné z vědomí nedostatečné intimní seberealizace. Proces hodnotové seberealizace záleží vlastně v možnosti prodlužovat své hodnotové projekty, pokračovat v nich prostřednictvím synů a dcer, a tak vlastně zabránit definitivní smrti. Je to jakási rudimentární síla, která se objevuje na úrovni každé generace a která kdysi tvořila z pojmu „rod“ nejvyšší hodnotu společnosti. A je to současně spontánní obrana člověka proti absolutnímu zániku.“ (Máchová, 1974, s. 172)*

V rodině je dítě obklopeno lidmi, se kterými ho spojují důležité citové vazby. I dítě samo pociťuje k těmto osobám náklonnost. To jsou rozhodující momenty, které vytvářejí nenapodobitelnou a ničím nenahraditelnou rodinnou atmosféru. (Hamarová, Holkovič, 1987, s. 99)

*„Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“ (Sobotková, 2007, s. 24)*

Rodina je pro nás domovem. Domov je místo kam patříme, kam se těšíme a rádi vracíme, kde máme své nejbližší a nejmilovanější. Kde cítíme jistotu a bezpečí, vnímáme podporu a porozumění. Zde vyrůstáme, hrajeme si, odpočíváme, učíme se, jsme vychováváni či naopak vychováváme. Doma vytváříme ty nejosobnější a nejintimnější citové vztahy. Jedná se o přesně vymezené teritorium, které je jen naše, kam bez pozvání nesmí nikdo cizí. Mít domov vnímáme jako přirozené a samozřejmé.

## 1.1 Typologie rodin

Pro vývoj dítěte je velmi podstatné, v jaké rodině vyrůstá. Pro optimální vývoj je důležité, aby rodina byla schopna plnit své funkce, zabezpečila potřeby dítěte a vytvořila bezpečné a láskyplné zázemí. Jen v takovém rodinném prostředí může z dítěte vyrůst fyzicky i psychicky zdravý jedinec. Vše, co se ve své původní rodině naučí, si později přenáší do své vlastní rodiny a zde dále uplatňuje při výchově svých dětí.

Helus (2007, s. 137-139) charakterizuje rysy současné rodiny:

- jde o rodinu nukleární,
- její jádro tvoří manželská dvojice a děti,
- rodina je dvougenerační,
- jedná se o rodinu intimně vztahovou, tedy fungující jako „soukromý prostor“,
- je pro ni charakteristická privátní individualizace, tzn. rodina má možnost rozhodovat se a nést odpovědnost sama za sebe.

Rodiny jsou klasifikovány podle mnoha hledisek. Zmíním základní kategorie tak, jak je popisují jednotliví autoři. Tedy podle velikosti, struktury rodiny a podle plnění funkcí rodiny ve vztahu k dětem.

**Nukleární rodina** je tvořena rodiči a jejich dítětem (dětmi). Není nezávislým a soběstačným systémem. Je závislá na svém sociálním okolí a to především v okamžicích, kdy se potřebuje vyrovnat s životními nesnázemi. Pomoc může najít v sociální síti, která ji obklopuje. Sociální síť rozumíme spojení rodin, které jsou na sobě vzájemně závislé. Patří sem i skupina přátel a známých, specializovaní poradci. V současnosti lidé žijí převážně v malých rodinách, stýkají se také s rodinou širší. Důležitá rozhodnutí jsou většinou konzultována právě se širší rodinou, která neztrácí na svém významu. (Matoušek, 1993, s. 39)

**Rozšířená (široká) rodina** zahrnuje prarodiče, tety, strýce, sestřenice, bratrance. Tuto skupinu osob můžeme charakterizovat jako příbuzenstvo. „*Příbuzenství mezi členy rodiny je tzv. pokrevní, vzniká tedy nejpřirozenějším způsobem, vztahy generačními, které jsou současně vztahy nejbližšími. Tím se rodina odlihuje od kterékoli jiné sociální skupiny, a tím*

*je vlastně něčím podstatně odlišným od útvarů formálních: je vlastně základní jednotkou sociologického popisu společnosti.“ (Máchová, 1974, s. 34,36)*

**Orientační rodinou** je rodina, ve které vyrůstáme, kde trávíme naše dětství. V této rodině jsme vychováváni, zde se učíme vztahům k jiným lidem, hodnotám, jsou nám předkládány vzory. Vše, co si osvojíme v orientační rodině, si přinášíme do **rodiny prokreační**, např. vztah k práci, názor na rodinu a manželství. Jedná se o rodinu, kterou si sami zakládáme, ve které vychováváme děti. Ve své vlastní rodině se snažíme vyvarovat chyb, kterých se dopouštěli naši rodiče. (Matoušek, 1993, s. 10, 55)

Podle struktury lze rodinu rozdělit na úplnou a neúplnou. Matějček (1986, s. 29 – 35) je charakterizuje následovně:

**Úplnou rodinu** tvoří oba rodiče a dítě (dětí). Úplná rodina je předpokladem pro zdravý vývoj osobnosti dítěte. V optimálním případě dochází k uspokojování základních psychických potřeb. To může zajistit jen prostředí trvalých a vřelých citových vztahů. Je důležité podotknout, že úplnost rodiny ještě nezaručuje její normální fungování. Významnou roli zde hrají osobní vztahy v rodině, osobnostní charakteristiky rodičů i úroveň jejich péče.

**Neúplná rodina** je tvořena jen jedním rodičem a dítětem (dětmi). Neúplnost rodiny je v současnosti nejčastěji způsobena rozvodem manželů. Dalším důvodem je úmrtí jednoho z rodičů. Chybějícím rodičem je ve většině rodin otec. Fyzická nepřítomnost otce znamená pro vývoj dítěte určité nebezpečí, které je spatřováno v absenci otcovského prvku při výchově. Neúplná rodina jen těžko plní dvě nejdůležitější funkce: zajištění citového zázemí všem rodinným členům a přípravu dětí pro život ve společnosti. A proto bývá chápána jako problematická. Výsledky studií, které byly zaměřeny na vývoj dětí v neúplných rodinách, nejsou jednoznačné, protože prvků, které hrají důležitou roli, je mnoho. Nelze si nepovšimnout, že v osobní historii pacientů psychiatrických léčeben a ambulancí, mladistvých delikventů, dětí v psychologických poradnách, se absence jednoho z rodičů objevuje nápadně často. Je jistě v nějakém vztahu k následným problémům, zatím však není jasné, v jakém.

Přechodná nebo trvalá absence jednoho z rodičů však ještě nepředurčuje, že se z dítěte stane delikvent nebo pacient psychiatrické léčebny. Výchova v neúplné rodině může být pro správný vývoj dítěte příznivější než výchova v rodině úplné. I neúplná rodina je

schopna plnit své funkce. Některé úplné rodiny jsou udržovány jen formálně, vnitřně jsou však rozpadlé a nešťastné. Jedná se například o rodiny, ve kterých je jeden z rodičů alkoholik nebo závislý na jiných návykových látkách. Oba rodiče mohou být v rodině sice fyzicky přítomni, o dítě však nemusí z nejrůznějších důvodů jevit zájem. Vývoj dítěte významně ovlivňuje citová atmosféra rodiny. „*Výzkumy získané rozličnými výzkumnými přístupy shodně svědčí o tom, že situace dítěte vyrůstajícího v neúplné rodině je svým způsobem zvláštní, náročná, někdy i nebezpečná. Toto nebezpečí může a ovšem i nemusí být uskutečněno.*“ (tamtéž)

Dále rodiny dělíme podle plnění jejich funkcí. Matoušek (1993, s. 117, 121) charakterizuje **funkční rodinu** jako rodinu, která plní své funkce. Jde o rodinu neklinickou, harmonickou a zdravou. **Adekvátní rodina** je typem funkční rodiny. Ženská a mužská role je zřetelně oddělena, o rodinu pečuje převážně žena, muž se stará o ekonomické zabezpečení rodiny. **Optimální rodina** je rovněž typem funkční rodiny. Oba partneři se podílejí na chodu domácnosti rovnoměrně, v případě potřeby se umí zastoupit, muž pracuje, ale svůj volný čas věnuje rodině.

Autoři Fischer, Škoda (2009, s. 142-143) uvádí, že **funkční rodiny** zajišťují dobrý vývoj dítěte, v populaci se takových rodin vyskytuje přibližně 85%. Dále popisují typy rodin, které neplní své funkce:

- v **problémové rodině** dochází k závažnějším poruchám některých nebo všech funkcí rodiny. Přičemž nedochází k vážnějšímu ohrožení rodinného systému, chodu rodiny ani vývoje dítěte. Rodina dokáže tyto problémy řešit vlastními silami nebo za pomoci zvenčí. Problémové rodiny vyžadují zvýšenou pozornost orgánů sociálně právní ochrany dětí. Tento typ rodin je v populaci zastoupen 12-13%.
- v **dysfunkční rodině** se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny. Dochází k ohrožení a poškozování rodiny i k ohrožení dítěte. Vztahy mezi partnery jsou napjaté, tím je narušena rodinná soudržnost. Rodina své problémy nedokáže zvládnout sama, což vede k nutnosti zásahu okolí. Je velmi problematické stanovit, do jaké míry je vhodné tuto rodinu podporovat a odkdy se v zájmu dítěte postavit proti ní. U dětí žijících v dysfunkčních rodinách nejsou dlouhodobě uspokojovány citové potřeby, následkem toho se u nich velmi často

objevuje psychická deprivace. Rovněž dochází k výskytu poruch a psychických zvláštností, které negativně ovlivňují zařazování dětí do společnosti. V populaci jsou dysfunkční rodiny zastoupeny přibližně 2%.

- poruchy v **afunkční** rodině jsou tak značné, že rodina neplní své základní úkoly. Dítě je z takové rodiny odebíráno, protože jen tímto krajním zásahem lze zabránit jeho dalšímu poškozování. V populaci se vyskytuje asi 0,5% afunkčních rodin.

Matoušek (1993, s. 117-120) srovnává hlavní znaky funkční a dysfunkční rodiny:

- ve **funkčních rodinách** převládá optimismus, pozitivní naladění, důvěra, respekt, ohleduplnost, role jsou jasně určeny, rodiče drží při sobě, každý člen rodiny mluví sám za sebe, chod domácnosti je zvládán bez problémů.
- naopak u **dysfunkčních rodin** panuje nedůvěra, negativní emoční naladění, nepřátelskost, jsou formovány koalice, role nejsou určeny, nikdo nechce převzít odpovědnost, komunikace je jednotvárná a neurčitá, rodinné úkoly jsou plněny s obtížemi.

*„Lidé, kteří nenacházejí dostatečnou oporu v pozitivně naladěném okolním prostředí rodiny a přátel, si většinou nevytvoří mechanismus pozitivního vnímání okolní reality a apriorně přijímají svět jako nepřátelský. Bud' pak s ním bojují jako s větrnými mlýny, nebo se uzavírají. Jsou i lidé, kteří hledají útočiště v alkoholu a drogách, aniž tuší, že jejich působení na povzbuzení lidské psychiky je jen dočasné a má často ty nejhorší důsledky.“*  
(Pelikán, 2007, s. 95)

Na rozvoj osobnosti dítěte má vliv psychosociální atmosféra rodiny. V každé rodině můžeme pozorovat určitý stupeň spopolitosti a soudržnosti. Rodinné ovzduší charakterizujeme jako: pohodu, napětí, nesoulad, chlad. Pro citovou stabilitu a zakotvenost dítěte má rodinné klima značný význam. Uspokojení potřeby jistoty a bezpečí, potřeby někam patřit, mít domov může být zajištěno jen tam, kde je kvalitní rodinná atmosféra. (Kohoutek a kol., 1998, s. 120)

Na celkovou atmosféru v rodině mají vliv i koalice, které jsou zde tvořeny. Jedná se o spojenectví mezi některými členy rodiny. Sobotková (2007, s. 37-38) charakterizuje funkční i dysfunkční koalice. Jako funkční je vnímána **manželská koalice**, která představuje nejpevnější spojenectví v rodině. Tato koalice je otevřená všem členům rodiny,

oba rodiče mají k dětem vyrovnaný vztah, nedochází k upřednostňování ani k odstrkování některého z nich. K dysfunkčním řadí tyto koalice:

**Asymetrická rodinná koalice** se vyznačuje izolovaností jednoho člena rodiny od ostatních, kteří, vytvářejí velmi pevnou koalici.

**Generační koalici** tvoří rodiče na straně jedné a děti na straně druhé. Pokud jsou vzájemné vztahy narušené, bývá tato koalice nazývána generační propastí.

**Schizmatická koalice** se projevuje slabým nebo chybějícím spojenectvím manželů. Jsou pro ni charakteristické koalice mezi generacemi a mezi opačnými pohlavími (např. matka a syn), nebo pevné vazby mezi generacemi mezi otcem a synem, matkou a dcerou, avšak jiné vztahy nejsou zcela funkční.

U **pseudodemokratické koalice** nabývají všechny rodinné vztahy zdánlivě přibližně stejného významu, koalice mezi manžely a rodičovské role nejsou dobře rozlišené.

**Totální koalice** nalezneme v rodinách, kde jsou neuspořádané vazby mezi rodinnými příslušníky. Pocity a jednání jednoho člena rodiny zasahují druhé členy. Osobní hranice jsou neurčité a nesrozumitelné.

Rodina ovlivňuje psychosociální vývoj dítěte. Kvalita vztahů v rodině hraje velmi důležitou roli. Poruchy rodinné atmosféry vedou k nesprávnému nasměrování osobnosti dítěte. Některé rodinné prostředí může být nevhodné do takové míry, že se z něj dítě snaží uniknout. Před rodinou upřednostňuje party, kde nezřídka dochází k překračování společenských pravidel a zákonů. Rodina se tedy může stát spouštěčem sociálně patologických jevů.

## 1.2 Funkce rodiny

Rodina zabezpečuje mnoho funkcí a činností. Zajišťuje péči o zdraví, stará se o hmotné zabezpečení svých členů, o jejich výživu. Je prostředím, ve kterém se uskutečňuje výchova dětí, jsou zde předávány společenské vzory, morální postoje, způsoby komunikace, hodnotový systém. Rodina reguluje chování a jednání svých členů tak, aby je bylo možné charakterizovat jako žádoucí. Ke klíčovým funkcím rodiny patří zejména uspokojování základních potřeb dítěte.



Podle Matouška, Pazlarové (2010, s. 14) má současná rodina tyto funkce:

- podporování socializace – vychovávání dětí,
- vztahovou podporu dospělých lidí,
- ekonomickou podporu všech členů.

První dvě výše zmíněné funkce jsou nezastupitelné, mnohé výzkumy prokázaly nenahraditelnost rodiny v těchto oblastech. Bylo zjištěno, že děti, které byly umístěny do ústavů, mají horší schopnost empatie, objevují se u nich problémy v mezilidských vztazích, v komunikaci, při řešení konfliktů, nemají dobrý přehled v hodnotovém a morálním systému. Jsou více náchylné k páchání trestné činnosti a různým závislostem. Z důvodu nedostatečného vzdělání bývají tito jedinci znevýhodněni při hledání pracovních příležitostí. Absence rodinného prostředí se také projevuje v bezradnosti při zakládání vlastních rodin. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 14)

Kraus (2001, s. 79-83) uvádí následující funkce rodiny:

**Biologicko-reprodukční funkce** je důležitá nejen pro jedince, kteří tvoří rodinu, ale i pro celou společnost. Význam je spatřován v uspokojování biologických a sexuálních potřeb a rovněž v uspokojování potřeby pokračování rodu. Neméně významná je i kulturní a společenská regulace sexuality.

**Sociálně-ekonomická funkce** spočívá v ekonomickém zabezpečení rodiny. Členové rodiny se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry výkonem svého zaměstnání. Uvnitř rodiny dochází k přerozdělování a hospodaření s materiálními statky a finančními prostředky. V současnosti je rodina převážně spotřebitelem.

V rámci **socializačně-výchovné funkce** rodina předává zkušenosti, základní normy, hodnoty, vzory, postoje i rituály. Rodiče připravují své potomky na vstup do praktického života. Dochází k vzájemnému působení členů rodiny - v pozitivním i negativním smyslu. Někdy dochází i k protikladnému působení socializačních činitelů – škola, média, vrstevnické skupiny. Do jisté míry může být socializační funkce rodiny důležitější pro starší členy rodiny než pro mladé, protože intenzita jejich sociálních vztahů ve společnosti klesá a oslabuje se.

Klíčovou funkci má rodina v oblasti **sociálně-psychologické podpory** svých členů, neboť ji žádná jiná instituce nedokáže uspokojivě nahradit. Udržování pozitivního sociálního

klimatu je důležité pro všechny členy rodiny. Rodina zabezpečuje oporu, v optimálním případě zde nalzáme jistotu, bezpečí a porozumění. Tato funkce je v některých rodinách narušována řadou konfliktních situací, např. rozepře při rozvodu, mezi generacemi, mezi partnery a také některými patologickými jevy jako je závislost na alkoholu, drogách, hracích automatech. Stejně tak citově a sociálně nevyzrálí rodiče, kteří nezískali vhodné vzory ve své orientační rodině, mívají potíže v uskutečňování sociálně-psychologických potřeb svých dětí.

Helus (2007, s. 149-151) uvádí nejvýznamnější **sociálněpsychologické funkce** rodiny, které jsou důležité pro zdravý vývoj dítěte:

- Rodina uspokojuje základní potřeby dítěte v raných obdobích jeho života. Jedná se o uspokojování biopsychických potřeb, raných psychických potřeb bezpečí, dostatečného množství stimulů, lásky, zážitků a zkušeností. V rodině se dítě setkává stále s těmi stejnými lidmi, jejichž přístup je přívětivý, citlivý, trpělivý, plný empatie. Na takové prostředí si lehce přivyká, je pro něj domovem. V tomto prostředí jsou vytvořeny podmínky pro optimální vývoj dítěte. Naopak v rodinách, kde se kolem dítěte lidé neustále střídají, jsou netrpěliví, nervózní, pořád někam spěchají, se dítě rozvíjí v daleko menší míře.
- Rodina uspokojuje velice důležitou potřebu organické přináležitosti dítěte. Patří sem především potřeba mít domov, mít blízkého člověka a ztotožnit se s ním. Dítě v raném období plně důvěřuje svým rodičům, spoléhá na ně bez obav a zábran. Což je předpoklad pro vytvoření základní (bazální) životní jistoty. Dítě si vytváří povědomí, že je součástí láskyplných a spolehlivých interpersonálních vztahů. *„Toto povědomí obsahuje závažný rozvojetvorný impuls: je základem touhy a potřeby integrovat se mezi lidi, projevovat se vůči lidem, vyvíjet se do vztahů mezi lidmi, do lidského prostředí.“* Pokud je tato potřeba nějakým způsobem narušena, dochází u dítěte ke vzniku poruch a zpomalení osobnostního vývoje.
- Rodina dítěti poskytuje akční prostor, tj. prostor pro seberealizaci, spolupráci s druhými. Dítě si postupně uvědomuje, že něco dokáže, umí a zvládá, dochází k uvědomování si sebe sama. Prostřednictvím svých činností a jednání se sblíží s okolním prostředím, obohacuje život sobě i druhým.

- Rodina dítě učí vztahu k věcem rodinného vybavení, např. k vybavení domácnosti, cenným předmětům. Vede dítě k tomu, aby tyto předměty pojalo jako hodnoty, které mají pro jednotlivé členy rodiny velký význam. Dítě se je učí používat, zacházet s nimi, udržovat je. Má i své osobní věci, uvědomuje si tak rozdíl mezi tím, co patří jemu a co druhým lidem.
- Rodina je zdrojem vzorů a příkladů. Dítě se vcítuje do svých rodičů, chce se jim připodobnit, proto napodobuje jejich chování a jednání. Rodina také ovlivňuje prvopočáteční prožitek sebe sama jako dívky nebo chlapce. Tento prožitek je uskutečňován prostřednictvím vzorů matky a otce, případně jiných členů rodiny.
- Rodina dítě učí, že povinnosti, zodpovědnost, ohleduplnost a úcta jsou samozřejmou a neoddělitelnou součástí života. K jejich osvojování dochází přirozeným a nenásilným zapojováním dítěte do činností rodiny, např. při hře, domácí práci, při zájmových a rekreačních aktivitách.
- V rodině dochází k budování mezigeneračních vztahů. Dítě se seznamuje s chováním a jednáním lidí rozdílného věku, postavení a založení. Rodina začleňuje dítě do vztahů s rodiči, do vztahů se sourozenci, s prarodiči a dalšími příbuznými. Jejich prostřednictvím získává představu o společnosti a okolním prostředí. Pokud rodina poskytuje bezpečné a spolehlivé zázemí, nemá dítě důvod obávat se vstupu do tohoto širšího světa.
- Rodina je pro všechny své členy místem, kde se mohou svěřit, kde mohou dostat radu, pomoc. Je útočištěm zvláště v těžkých životních situacích. Problémy, obavy a nejistoty se v chápajícím rodinném prostředí lépe překonávají.

Dle Krause (2001, s. 79-83) se rodinné funkce mění a vyvíjí. Tento vývoj souvisí se změnami, ke kterým ve společnosti dochází. Proces demokratizace uvnitř rodiny umožnil ztrátu dříve výsadního dominantního postavení muže v rodině. Žena získala práva a povinnosti, které dříve patřily jen muži. Také děti se stále aktivněji spolupodílejí na organizaci rodinného života. Vztah mezi rodiči a dětmi se nerozvíjí v rovině autority a podřízenosti, ale v rovině přátelství. Autoritativní rozhodování je nahrazeno diskusí, které se účastní celá rodina. Práce otců se přenáší mimo domácnost, o děti pečují převážně matky, které tak na sebe současně berou i více rozhodovacích pravomocí. Dochází k poklesu autority otců. Tento pokles však neznamená, že by otcovská role ztratila svůj význam, přítomnost obou rodičovských rolí je pro děti nenahraditelná.

### 1.3 Sourozenecké konstelace

V každé rodině tvoří sourozenci specifickou skupinu. Sourozenci si jsou většinou věkově blízcí, proto mají stejné nebo podobné zájmy a potřeby. Navzájem se inspirují, učí se od sebe, vychovávají se, hrají si, spolupracují i soupeří. Společně se dělí o přízeň rodičů, která může být předmětem rivality a konfliktů. Děti, které mají sourozence, získávají nenahraditelnou životní zkušenost v jednání s vrstevníky.

Výchova dětí souvisí také s koncepcí sourozenecké konstelace. Tato teorie vychází z individuální psychologie Alfreda Adlera. Poukazuje na to, že děti narozené v určitém pořadí získávají většinou podobné zkušenosti. Každé dítě v rodině vyrůstá v jiné situaci a je obklopeno zcela jedinečnou atmosférou. (Adler, 1999, s. 13)

Nejvýraznější a nepřehlédnutelnou charakteristikou prvorozených dětí je perfekcionismus. Prvorození jsou velmi zodpovědní, snaživí, cílevědomí, systematictí a vážní „malí dospělí“, chtějí mít všechno pod kontrolou. Žijí a chovají se podle rodičovských zásad. Mají na sebe velké nároky, nechtějí své rodiče zklamat. Rodiče jsou pro ně vzorem, kterému se snaží podobat. Prvorozené děti jsou nositeli rodinných hodnot a norem. Vyrůstají z nich svědomití, spolehliví, konzervativní lidé, kteří potřebují mít v životě řád, pravidla a určitý systém. Rodiče se ke svému prvorozenému dítěti chovají poněkud rozporuplně. Jednak jsou jako nezkušení vychovatelé velmi úzkostliví, nejistí a nedůslední, naproti tomu jsou nároční a přísní, vkládají do svého dítěte velké naděje a očekávání. Tyto děti jsou často pod stálým tlakem, aby naplnily představy a požadavky svých rodičů. Oprávněně mohou mít pocit, že se od nich očekává dokonalost. Být prvorozeným má své výhody i nevýhody. Prvorozené děti se stávají středem pozornosti svých rodičů, protože v rodině ještě není žádné jiné dítě. Jejich narození je pro celou rodinu velká událost. Rodiče s radostí a nadšením pozorují každý pokrok ve vývoji. Děti jsou svými nejbližšími podporovány a povzbuzovány, aby byly úspěšné. Pokud je po dětech požadováno příliš mnoho, může zvýšená pozornost přinášet i řadu stresových situací. Užijí si nejvíce disciplíny a jako nejstarší děti v rodině dostávají i nejvíce úkolů. Občas musí hlídat své mladší sourozence, což někteří snášejí s nevolí. (Leman, 1997, s. 45, 50, 55-57)

*„Pro prvorozené dítě je velmi těžké vyrovnat se s příchodem sourozence. Bylo zvyklé na úzký vztah s rodiči, jejich péči, něžnosti. Najednou končí doba, kdy se ostatní věnovali pouze jemu, a nyní se musí o pozornost dělit. V psychologii se pro tento jev používá*

*termínu „sesazení z trůnu“. Někdy si dítě může myslet, že pro rodiče nebylo dost dobré nebo že už ho nemají tak rádi. Je tedy nutné dítě na tuto velkou změnu, která nastane s narozením sourozence, předem připravit. Dítě by mělo zažít, že se na miminko těšíme, ale že tím se vzájemná láska mezi ním a rodiči nezmenší. Musíme si najít čas, který strávíme pouze s prvorozeným, aby pocítilo, že je pro nás stále důležité.“ (Čapek, Čapková, 2010, s. 39-40)*

Leman (1997, s. 50) rozděluje prvorozené na dva typy: jedni jsou vstřícní a snaží se lidem vyhovět a druzí agresivní, kteří tvrdě prosazují svoji vůli. Vstřícné typy jsou „vzorné děti“, které se budou chovat tak, aby za každou cenu udělaly všem radost. Rády slyší chválu, jsou dobrými studenty i zaměstnanci. Nežádají až přehnaně obětaví a vstřícní, mají silnou potřebu pomáhat, pečovat a sloužit. Jejich laskavost může být zneužívána druhými lidmi. Agresivní typy prvorozených si kladou vysoké cíle, mají potřebu být za každou cenu nejlepší a to bez ohledu na ostatní. Projevují se silně asertivně.

Kontakty jedináčků v rodině jsou omezeny jen na rodiče. Proto je pro jejich optimální vývoj důležité, aby měli možnost setkávat se i s vrstevníky. Vycházejí lépe s lidmi, kteří jsou výrazně starší nebo mladší, než oni sami. U jedináčků spatřujeme podobné charakteristiky jako u prvorozených dětí. Jejich životní situace je však obtížnější. Pozornost rodičů je soustředěna jen na ně. Děti si jsou této nadměrné pozornosti a péče vědomy, nerady se o ni dělí. Jedináčci mohou být rodiči v některých případech buď rozmazlováni, anebo vedeni až přehnaně přísně. Rozmazlovány jsou převážně ty děti, na které museli rodiče dlouho čekat. Tyto děti se nemusí vlastními silami o nic snažit, všechno dostanou. Jsou nadmíru chváleny, i když pochvala není podložena nějakým konkrétním činem. Děti mají vysoké sebevědomí do té doby, než v situacích mimo rodinu zjistí, že si neumí poradit. Jsou nesamostatné a mají tak problémy i v dospělém životě. Jedináčci vychovávaní s přílišnou přísností jsou vedeni k maximálním výkonům. Proto se z nich stávají perfekcionisté. (Čapek, Čapková, 2010, s. 47-49)

Leman (1997, s. 65, 76, 83) používá označení „*zklamáný perfekcionista*“. Jsou to lidé, kteří očekávají velmi mnoho od sebe i od druhých. Nenávidí své chyby a nedostatky, ale musejí s nimi žít. Přesně ví, jací by chtěli být, ale nedokážou toho dosáhnout. Z toho pramení jejich zklamání. Vynucují si svoji vůli, jsou tvrdohlaví, neumějí odpouštět, mají problémy s časem, odkládají nepříjemné úkoly, které se hromadí. Někdy jen pozorují okolní svět a nijak zvlášť do něj nezasahují přesto, že si přejí opak. Nezapojují se, protože

nemají dostatek sebejistoty. Tyto rysy mají i prvorození, ale jedináčci jsou v tomto směru ještě důslednější.

Studie zaměřená na vysokoškoláky zjistila, že jedináčci jsou vnímáni jako zaměřeni na sebe, vynucující si pozornost, nešťastní a méně oblíbení než studenti, kteří mají sourozence. (Leman, 1997, s. 64)

Matějček (1986, s. 53-54) přichází s tvrzením, které pro jedináčky vyznívá pozitivně: *„V psychologických testech se například zjišťuje, že jsou v průměru duševně vyspělejší, že mají zpravidla lepší školní prospěch, více obecných vědomostí, které získávají častějším stykem s dospělými, že jsou obratnější ve společenském styku s dospělými a že mají obvykle více příležitostí získat nejrůznější užitečné a imponující dovednosti.“*

Přísnost rodičů k druhému dítěti je obvykle mírnější než k jeho staršímu sourozenci. Rodiče děti navzájem srovnávají. Prvorozený bývá mladšímu sourozenci dáván za vzor. Druhé dítě se s touto situací musí vyrovnat. Může se snažit dohnat svého staršího sourozence nebo si zvolí svou vlastní cestu, která je obvykle úplně odlišná. Zcela jinou životní cestu si vybírají děti, které mají sourozence stejného pohlaví a je mezi nimi menší věkový rozdíl. V některých případech dochází k výměně sourozeneckých rolí, kdy mladší z dětí přebírá pozici staršího a starší ustupuje do pozadí, chová se jako mladší. Tato výměna nastává, když je druhorozený výraznější osobností, starší nenaplnuje očekávání rodičů, prvorozený s handicapem (např. s postižením) se dostává do pozice benjamínka rodiny. S příchodem dalšího dítěte do rodiny nastává i soupeření a porovnávání mezi sourozenci. K největší rivalitě dochází u sourozenců stejného pohlaví, zvláště u chlapců bývá velmi intenzivní. U sourozenců různého pohlaví se projevuje odlišná mužská a ženská role, proto konkurence mezi dětmi nebývá tak silná. Zároveň mají nespornou výhodu, protože se naučí jednat s vrstevníkem opačného pohlaví. K dívce a chlapci se často přistupuje jako k dvěma prvorozeným. V rodině dvou bratrů hraje důležitou roli matka. Je jediným ženským vzorem, právě od ní se učí, jak jednat s ženami. Jejich vztah k matce určuje i budoucí vztahy k dalším ženám, se kterými se v životě setkají. Naopak v rodině dvou dívek je hlavní osobou otec. A právě na něm záleží, jak budou dcery vnímat ostatní muže. (Leman, 1997, s. 88-90, 181-186; Adler, 1999, s. 12)

*„Druhé dítě je v naprosto odlišné situaci. Není zvyklé být centrem pozornosti, má před sebou někoho, kdo udává tempo. Snaží se mu proto vyrovnat. Nepokládá autoritu za posvátnou, ale je přesvědčeno, že by měla měnit své nositele. Cítí puzení hnát se vpřed, jako kdyby běželo závod. Všechny jeho pohyby svědčí o tom, že svou pozornost upíná kupředu, k bodu, který se snaží dosáhnout.“* (Adler, 1999, s. 104)

Pro spravedlivou výchovu je důležité, aby si rodiče uvědomovali rozdílnost a jedinečnost všech svých dětí. Nenutili je, aby dosahovaly stejných výkonů a výsledků, měly totožné potřeby a zájmy. Přílišné srovnávání nebývá k užitku. Rodiče by se měli smířit s tím, že jejich děti budou mít vždy kromě silných stránek i ty slabé.

Prostřední děti mohou mít někdy pocit, že jsou opomíjeny a přehlíženy. Nebývá na ně totiž soustředěno tolik pozornosti jako na jejich starší a mladší sourozence. To může mít za následek vznik pocitu méněcennosti, rezignaci a stáhnutí se do ústraní. Když nenajdou porozumění v rodině, hledají ho u svých vrstevníků. Mívají více kamarádů, než prvorození. Snadno se seznamují s novými lidmi, brzy navazují a budují vztahy mimo rodinu, což zúročí v dospělém životě. Rodinu opouští rychleji než ostatní sourozenci. (Leman, 1997, s. 91; Kohoutek a kol., 1998, s. 119)

*„Prostřední děti nemohou mít všechno po svém. Nejstarší dítě vždycky dostává víc, může chodit spát později, může chodit domů později apod. Nejmladší si může dělat, co chce, a zároveň je mu věnováno mnohem víc pozornosti. To všechno se v té době může prostřednímu dítěti zdát velice nespravedlivé, ale je to dobré cvičení. U prostředních dětí je mnohem menší pravděpodobnost, že budou rozmazlené, a proto jsou méně frustrované a méně od života očekávají. Těžkosti, nervozita a zklamání, s nimiž se musí potýkat, jsou často skrytým požehnáním.“* (Leman, 1997, s. 198)

Prostřední dítě bývá dobrým vyjednávačem. Má zkušenost s tím, že ne vše se děje podle jeho přání. Musí vyjít se starším i mladším sourozencem. Je citlivé na to, co je spravedlivé a co nespravedlivé. Přestože snadno navazuje vztahy a je přátelské, zároveň je uzavřené. Naučilo se, že mu okolí nenaslouchalo, když chtělo sdělit něco důležitého. Ze strachu před nepochopením nebo nepřijetím se raději stáhne. Při výchově druhorozeného dítěte si rodiče již více důvěřují, což je příznivé. Proto tyto děti nebývají tolik úzkostné. V dospělosti bývají méně náročné na svého partnera i na ostatní kolem sebe. Zvykly si totiž, že v jejich

dětství nebylo všechno perfektní a nové, a tak to od života ani nevyžadují. Velkou hodnotou je pro ně budoucí rodina.(Čapek, Čapková, 2010, s. 43-44)

Nejmladší dítě v rodině bývá nazýváno benjamínkem. Rodiče již nejsou tolik okouzleni jeho pokroky, protože vše už měli možnost pozorovat u staršího sourozence či sourozenců. Dítě se může cítit odstrčené. Nezřídka se předvádí, aby na sebe upoutalo patřičnou pozornost. Projevuje se bezstarostně a vesele. Chování členů rodiny k nejmladšímu dítěti je rozporuplné. Chvillemi je opomíjeno, je mu připomínán jeho nízký věk i nezkušenost a záhy je rozmazlováno a hýčkáno.

Pozice nejmladšího dítěte je z hlediska psychologie pozoruhodná. Jako jediní mají tu výhodu, že ze své pozice nemohou být sesazeni mladším sourozencem. Tyto děti se díky svému příznivému postavení rozvíjejí nejlépe. V některých oblastech má společné rysy s druhorozeným. Oba mají před sebou sourozence, který udává tempo a je vzorem. (Adler, 1999, s. 104).

Na vývoj dětí nemá vliv jen pořadí jejich narození. Výše zmíněné charakteristiky jsou do značné míry ovlivněny také dědičností, pohlavím, povahovými vlastnostmi dětí i rodičů, způsobem výchovy, rodinným prostředím a mnoha dalšími činiteli. Proto je velmi pravděpodobné, že charakteristiky nebudou vždy přesně výstižné pro každého jedince.



## 2 VÝCHOVA V RODINĚ

**Výchova** je celoživotní společenský proces ovlivňování osobnosti. Žádoucím výsledkem výchovy je rozvinutá harmonická osobnost. Správná výchova bere na vědomí osobnost vychovávaného, uspokojuje jeho potřeby, vede k všestrannosti a harmonii. Je přiměřeně autoritativní, jednotná, cílevědomá a vede k **sebevýchově**. (Kohoutek a kol. 1996, s. 6)

Kohoutek a kol. (2001, s. 170-171) definuje sebevýchovu jako: „*cílevědomý, plánovitý a systematický proces formování vlastní osobnosti člověka na základě vytyčených cílů.*“ Sebevýchovou jedinec usiluje o naplnění těchto cílů, posílení svých kladných stránek a potlačení těch záporných.

Hamarová, Holkovič (1987, s. 113-114) uvádí, že výchova v rodině je chápána především jako odstraňování nežádoucích vlastností a forem chování. O její úspěšnosti do značné míry rozhoduje osobní příklad rodičů v každodenním životě, porovnání jejich vlastního chování s nároky na chování a jednání dítěte. Autoři dále popisují znaky rodinné výchovy:

- nemá přesně určený cíl a obsah, podléhá změnám podle momentální situace,
- emocionalita, vytváření pocitu bezpečí a jistoty, upřímnosti a lásky,
- je výrazně individuální, založená na důkladném a dlouhodobém poznávání dítěte a poznávání jejich vlastností rodiči, které určují výběr metod,
- dlouhodobě působí na stejné jedince, zabezpečuje předpoklady pro jednotné výchovné prostředí v průběhu celého dětství a jednotný přístup rodičů při výchově.

Matějček (1986, s. 23-26) popisuje základní principy výchovy v rodině:

První princip označuje jako **vzájemné uspokojování psychických potřeb**. Základní psychické potřeby nemáme jen v dětství, provází nás po celý život. Velká část potřeb, které máme jako dospělí, je uspokojována právě v rodině a životem s dětmi. Dítě přináší rodičům nové podněty, výrazně rozšiřuje okruh jejich zážitků a zkušeností, dává jim životní jistotu, podílí se na utváření společenského postavení. Výchovu v rodině tedy můžeme charakterizovat jako uspokojování psychických potřeb dítěte, kdy společným životem s dítětem současně dochází i k uspokojování psychických potřeb rodičů.

Druhým principem je **trvalost a hloubka citových vztahů**. Důležitou roli zde hraje společná budoucnost, která představuje jednu z hlavních charakteristik výchovy v rodině. Rodiče nepřemýšlí o svém dítěti jen v přítomném čase, myslí i na jeho budoucnost, plánují ji a utváří. Osud dítěte jim není lhostejný. Stejně tak se zamýšlí i nad svou vlastní budoucností, především ve vztahu k dítěti.

Třetím principem je **prolínání soukromí**. Život rodiny se uskutečňuje na společném prostoru, život jednoho člena rodiny nelze oddělit od ostatních členů. Naše chování v rodině je osobnější, chováme se jinak než na místech mimo rodinu. Socializační význam pro vývoj dítěte má i řešení konfliktů a neshod v rodině. *„Dítě má jedinečnou příležitost poznávat bohaté předivo sociálních vztahů a vlastní vztahy k okolí na těchto příkladech modelovat.“* V rodině se seznamuje s rolí matky, otce, sourozenců, prarodičů. Poznává, jaký mají „jeho lidé“ vztah k ostatním lidem, k práci, k různým předmětům, jaké mají představy, ideály a cíle.

## 2.1 Výchovné styly

Výchova prochází historicky významnými změnami. V černobílých filmech „pro pamětníky“, z třicátých a čtyřicátých let minulého století, můžeme sledovat, že děti svým rodičům vykazují. Rodiče zde mají silnou autoritu a úctu. Výrazně jiný vztah měly děti i ke svým učitelům ve školách. V současnosti je výchova více uvolněná a liberálnější. Výchovný styl, který si rodič vybere, často souvisí s životním stylem rodiny. Způsob výchovy je do značné míry ovlivněn i zkušenostmi a zážitky rodičů z jejich původní rodiny, tedy z rodiny orientační.

Správná a vhodná výchova bývá často popisována jako výchova láskyplná, trpělivá, podporující vztahy vzájemné sympatie, porozumění, posilující sebedůvěru dítěte a přijímající dítě takové, jaké je. (Kohoutek, 2001, s. 116)

*„Samotná láska rodičů dítěti nestačí. K duševní rovnováze patří i to, aby se dítě v rodině naučilo přijímat vedení dospělých, aby si osvojilo sebeovládání a plnění povinností. Bez těchto vlastností by bylo duševně zraňováno všude, kam by přišlo. S autoritou nadřazené osoby se dítě setká ve škole, ve sportovním klubu, na prázdninovém táboře, nakonec i na pracovišti. Musí se tedy umět s autoritou vyrovnávat.“* (Kubička, 1966, s. 19)

V rodině, kde je uplatňována **demokratická výchova** dítě získává zdravý vztah k autoritě. Je ochotno se podřídít, ale zároveň dokáže hájit svůj vlastní názor. Dítě se účastní rodinných diskusí před důležitými rozhodnutími, jeho mínění je bráno v úvahu. Udělené příkazy rodiče odůvodní a vysvětlí. Dítě je úměrně svému věku vedeno k samostatnosti. **Autoritářská výchova** vede k duševní tísní dítěte. To nemá možnost jednat iniciativně, je pod neustálým tlakem příkazů a zákazů. Děti, které jsou vychovávány tímto stylem, jsou poslušné, ale neprůbojně a pasivní. Při setkání s autoritou se u nich objevuje strach, mohou se projevit i neurotické potíže. Děti, které jsou vychovány zcela bez autority, bývají neposlušné, bez sebeovládání, zlostné. Tak se projevuje **shovívavá (liberální) výchova**. S tímto způsobem výchovy se můžeme setkat zvláště u prarodičů. (Kubička, 1966, s. 19-20)

Někteří rodiče se o své děti nestarají, věnují se svým činnostem a myslí jen na sebe. Mluvíme o zanedbávající výchově. Matoušek, Pazlarová (2010, s. 49) uvádí charakteristiky **zanedbávající rodiny**:

- nezvládají provoz domácnosti, její fungování je chaotické,
- chybí vedení ve smyslu absence rodinné autority,
- méně vyjadřují své pocity ve slovech,
- jsou méně soudržné,
- řešení konfliktů způsobuje potíže.

Opakem je **nadměrně ochranná výchova**. Rodiče se ve svém dítěti zhlíží. Dítě má vše dovoleno, je rozmazlováno, nemusí se o nic snažit vlastními silami. Tímto způsobem často vychovávají rodiče, kteří měli těžké dětství, a proto usilují o to, aby se jejich dítě mělo lépe. (Matějček, 1986, s. 196,198)

Pokud rodiče dítěti odstraňují všechny překážky a vše za něj udělají, vychovají z dítěte nesamostatného člověka, který bude mít velké potíže nejen se zvládáním těžkostí, ale i s běžnými situacemi, které přináší každodenní život. Tyto děti budou i v pozdějším věku neustále spoléhat na pomoc druhých lidí, nebudou věřit ve své vlastní schopnosti, protože si je dříve neměly možnost ověřit.

Pelikán (2007, s. 49) pro výše zmíněný jev používá výraz „*naučená bezmocnost*“. Konstatuje, že rodiče tímto způsobem výchovy dětem rozhodně nepomáhají, ale naopak škodí a zabraňují tomu, aby se o sebe jednou dokázaly postarat samy. Nežádá se v prostředí druhých lidí, kteří prošli jinou výchovou a jsou schopni se o sebe, ale i o druhé postarat, necítí dobře, stydí se za svoji neschopnost, zakrývá ji někdy vyhýbáním se společnosti, někdy i agresivitou a podobně.

*„Řešením není ale ani druhá krajnost, totiž omezení svobody u starších dětí. Pokud je dítě vedeno striktním, direktivním způsobem a jeho chování je jednoznačně vymezeno, nemá možnost svobodné volby, nenaučí se samostatnému rozhodování a jedná jen na základě toho, co je mu přikázáno. Předejít těmto dvěma krajnostem, které mohou paradoxně vyústit ve svém důsledku do podobných stavů, lze pouze tím, že s narůstáním svobody jde ruku v ruce i růst odpovědnosti za vlastní jednání.“* (Pelikán, 2007, s. 120-121)

Kraus a kol.(2011, s. 59-60) vymezuje styly a chyby v rodinné výchově:

- přílišná přísnost,
- přílišná láska,
- nedostatek citu,
- nedostatek času,
- lhostejnost,
- narušené vztahy v rodině.

Rodiče, kteří vychovávají příliš přísně, si přejí, aby jejich dítě za každou cenu vyniklo. Neberou přitom v úvahu ani věk dítěte ani jeho schopnosti a dovednosti. Pokud se dítě nevyvíjí podle jejich představ, pocítují značné zklamání. Nejdůležitější roli v tomto **ambiciózním výchovném stylu** hraje úspěch ve škole, v životě, v povolání. Tento materiální přístup jde často na úkor citové vybavenosti dítěte. Pokud dítě není schopno dosahovat požadovaných výkonů, ztrácí sebedůvěru, trápí se, je nešťastné, nespokojené a nejisté. Velké škody může způsobit i **přílišná láska**, která vede k nezdravé shovívavosti, úzkostlivosti a přílišné starostlivosti. Může mít protekcionistický charakter, kdy rodiče ochraňují dítě více než je potřeba, příliš s ním trpí a soucítí. Může dojít i k výměně rolí, dítě vychovává rodiče místo, aby tomu bylo naopak. Patří sem i nežádoucí erotizující

výchovný přístup, který se projevuje přílišným objímáním a mazlením. To může vést k urychlení sexuálního vývoje a k poruchám v sexuální oblasti. (tamtéž)

V dnešní době se mnoho rodičů zabývá svými ekonomickými problémy. Opomíjejí tak citovou stránku rodinné výchovy, která je pro dítě tím nejcennějším. Krajním případem je **repulzivní (zavrhuující) přístup**, kdy je dítě pokládáno doslova za přítěž. Někteří rodiče o své děti vůbec neprojevují zájem. Nevšímají si jejich úspěchů ani neúspěchů, jsou **lhostejní**. S tímto přístupem se setkáváme u rodičů, kteří jsou nezodpovědní, může se jednat o důsledek alkoholismu či jiných závislostí. Takto je přistupováno i k nechtěným dětem. (tamtéž)

*„Agresivní rodič je schopen způsobit dítěti vážný úraz, někdy i smrt, ale pořád ještě na dítě reaguje. Dítě je pro něj stále ještě interakčním partnerem. Dítě se má co učit, rodič může být v něčem přijímaným modelem. Týrané děti jsou ustrašenější či agresivnější než jejich vrstevníci, ale stále s nimi mohou držet krok ve vývoji rozumových schopností. Zanedbávané dítě, které pro rodiče jakoby neexistuje, je v situaci horší. Jde-li o úplně malé dítě, je jeho situace srovnatelná s pozicí vězně na samotce. Zanedbávané dítě nemá dost příležitostí k tomu, aby se učilo základním civilizačním dovednostem. Nemá dost podnětů, aby mohlo rozvíjet svůj intelekt.“ (Matoušek, 1993, s. 87)*

Optimální výchova se jen těžko uskutečňuje v prostředí, které je pro dítě traumatizující. Jde o prostředí, kde dochází ke konfliktům, hrubostem a násilí. Dítě se s takovým prostředím nedokáže psychicky vyrovnat, což může vést k jeho nevhodnému chování. Rodiče představují nevyhovující vzory. (Kraus a kol., 2011, s. 60)

V současnosti je nejvíce hodnocena **autoritativní výchova**. Rodiče jsou zaměřeni na děti, spojují kontrolu s akceptací. Tento typ autoritativních rodičů (nikoliv autoritářských) děti kontroluje a vyžaduje od nich, aby se chovaly na dobré intelektuální a sociální úrovni, která odpovídá jejich věku a možnostem. Rodiče se k dětem chovají citlivě, pečují o ně, zároveň vyžadují i plnění povinností. (Kohoutek, 2006, s. 157)

Na základě znalosti způsobu výchovy dítěte můžeme předvídat rozvoj některých vlastností jeho osobnosti. V současné době je kritizována **příliš volná výchova**. Vede k povahové nezralosti, k tzv. infantilním, parvuloidním rysům osobnosti. Naopak **příliš přísná výchova** způsobuje konflikty, které vedou ke vzpouře či neuróze dítěte (podle typových a konstitučních zvláštností dítěte, robustnosti nebo křehkosti jeho osobnosti). Výchova

by tedy měla být diferencovaná (individualizovaná) jak podle vnitřních, tak podle vnějších podmínek. (tamtéž)

Máchová (1974, s. 184) zmiňuje několik typů defektní role matky a otce:

- Puritánská matka je příliš přísná. Řídí se systémem přehnaných norem a předpisů, zákazů a nařízení. Život bere jako nutnou, ale neradostnou záležitost.
- Bezmocná matka je bezradná, úzkostná, nespokojená sama se sebou, ale i se svým okolím. Není schopna zorganizovat svůj život, ani život svých dětí. Sama připomíná dítě, které potřebuje pomoc od ostatních.
- Nepřátelská matka postrádá vlastnosti, jako jsou laskavost, něžnost, lásku k dítěti nedává příliš najevo. Preferuje vlastní potřeby a přání. Touží ovládat druhé, blízké osoby používá jako nástroje k uskutečňování svých cílů.
- Despotický otec se snaží podřizovat vývoj dětí svým vlastním představám.
- Otec žijící v podstatě mimo rodinu, především z důvodu pracovního zaneprázdnění. O děti tak pečuje převážně matka.

Každý z výše zmíněných výchovných postupů má své klady i zápory. A každý z nich vede k jiným výchovným výsledkům. Dítěti má být poskytnut prostor, aby se mohlo rozvíjet. Kladně hodnoceny jsou výchovné styly, které dítě dostatečně připraví na život dospělého. Takové výchovné způsoby vedou k samostatnosti, tvořivosti, sebeuplatnění, uvědomování si vlastní odpovědnosti, k ochotě pomáhat ostatním lidem i k vytvoření adekvátního sebevědomí. Správná výchova vede k sebevýchově a sebevzdělávání.

## 2.2 Výchova ke zdravé sebedůvěře

Abychom mohli vést šťastný, spokojený a naplněný život, potřebujeme si vážit sami sebe a věřit si. Ani ten nejtalentovanější člověk nedokáže bez sebedůvěry dostatečně využít svůj potenciál a dosahovat stanovených cílů. Lidé, kteří věří sami v sebe, přijímají celou svoji osobnost včetně nedostatků. Uvědomují si, že tyto nedostatky jsou jejich součástí a snaží se je překonat. Zdravá sebedůvěra je jednou z nejdůležitějších věcí, které rodiče mohou

svému dítěti správnou výchovou dát. Pokud ji dítě má, je velmi pravděpodobné, že pro něj bude snadnější dosáhnout všeho, co si bude přát. Případné neúspěchy dítě neodradí ani neochromí, půjde dál a bude pokračovat v uskutečňování svých snů.

Vízdal (2009, s. 177) uvádí, že obraz, který si vytváříme sami o sobě, tedy to, jak se vnímáme, není jen výsledkem subjektivní úvahy o nás samotných. Záleží i na tom, jak nás vnímají ostatní lidé a jak se k nám chovají. Avšak ani tento pohled není objektivní, podléhá subjektivnímu zkreslení. Je podmíněn tím, jaký emocionální vztah k nám tyto osoby mají. Lidé, kteří nás mají rádi, nás nadhodnocují a lidé, kteří k nám nemají pozitivní vztah, mají tendenci nás spíše podhodnocovat. Sebeobraz není jen spojením toho, jak se vnímáme my a jak nás vnímají druzí, ale je součástí většího celku, který nazýváme sebepojetí. **Sebepojetí** je představa o sobě, jak jedinec vidí sám sebe. Není vrozené, vytváří se v průběhu života v interakci s vnějším prostředím. Jeho adekvátnost závisí i na správnosti hodnocení okolního světa. Obsahuje složky:

**Sebeobraz** je poznávací složkou. Jde o vnímání sebe sama. (tamtéž)

**Seberealizace** (plné využívání vloh a schopností) je akční složkou. Projevem seberealizace a sebehodnocení je aspirační úroveň, tj. očekávání budoucího výkonu v určité oblasti. (tamtéž)

**Sebehodnocení** je hodnotící složkou. Základem je znalost vlastních kompetencí (představa o vlastních možnostech, z které vyplývají naše očekávání), zkušenost s úspěchem či neúspěchem, s hodnocením a názory ostatních lidí. Jestliže je sebehodnocení spíše pozitivní, člověk důvěřuje svým schopnostem. Jedinec s nízkým sebehodnocením se podceňuje, zůstává v pasivnější roli, než by bylo nutné. Neodvažuje se aspirovat na lepší pozici a prosazovat vlastní představy. Takový člověk bývá závislý na druhých lidech, hledá u nich pomoc a oporu. Součástí sebehodnocení je sebevědomí, sebedůvěra (důvěra ve vlastní síly) a sebeúcta (hodnocení vlastní ceny a sebejistota). Dosažená úroveň sebedůvěry má vliv na posuzování obtížnosti a zvládnutelnosti situací. Nízká sebedůvěra se projevuje přeceňováním jejich náročnosti. V případě selhání, které je očekáváno, se prohlubuje pocit nedostačivosti. Sebehodnocení úzce souvisí i s optimismem a pesimismem a se sociální aktivitou člověka. (Vágnerová, 2010, s. 255-256)

Základy sebevědomí jsou budovány již od raného dětství. V tomto období je zvláště důležité hodnocení rodičů, které dítě bezvýhradně přijímá. Pokud je povzbuzováno,

podporováno a dostává se mu uznání za jeho výkony, vzniká předpoklad k vytvoření zdravého sebevědomí. Vysoké a nízké sebevědomí, je důsledkem nesprávné výchovy, kdy jsou výkony a chování buď nadhodnocovány, nebo podhodnocovány. (Vízdal, 2009, s. 178).

Sebedůvěra dává dětem sílu, aby z nich vyrostli milující, zdraví, vyrovnaní, optimističtí a zodpovědní lidé. Sebevědomé děti jsou přátelské, aktivní, tvořivé, zvědavé, nebojí se riskovat. Očekávají úspěch a pozitivní vývoj událostí. Děti s nedostatkem sebevědomí mají o sobě negativní mínění. Jsou nejisté, nerozhodné, nesamostatné a pasivní. Bojí se neznámého, mají strach z neúspěchu, prohry a následného výsměchu od ostatních. Proto se snaží neúspěchu za každou cenu vyhnout. Potřebují se ujistit, že o ně někdo stojí a má je rád. Bývají ve větší míře závislé na jiných lidech a to většinou i v dospělosti.

*„Sebedůvěra je schopnost vidět sebe sama jako schopného a způsobilého člověka, který dokáže lásku přijímat i dávat, který je jedinečný a kterého lidé uznávají.“* (Berneová, Savary, 2003, s. 11)

Autoři Berneová, Savary (2003, s. 55-75) zdůrazňují, že zvyšování nízkého sebevědomí dětí vyžaduje trpělivost. Jednou z cest je výchova k samostatnosti. Osamostatňování by mělo probíhat postupně. Děti mívají strach z neznámých situací, proto je důležité je s nimi dopředu seznámit, popsat, co je čeká a poradit, jak se mají chovat. Neméně významné je i zdůraznění, že se nemusí bát a to ani eventuálního neúspěchu. Měly by vědět, že chybovat může každý. Že je běžné, že se ne vždy všechno povede tak, jak bychom si přáli. Na začátku mohou děti své rodiče při vykonávání různých činností jen pozorovat. Později se jich aktivně účastní. Nejdříve jen pomáhají, postupně je přidávána větší a větší zodpovědnost a samostatnost. Velmi důležité je časté povzbuzování, podpora a také pochvala za každou snahu a vykonanou práci i tu méně povedenou. Děti se tak cítí důležité, potřebné, získávají sebejistotu, pocítují radost z úspěchu. Mají dobrý pocit samy ze sebe, což přispívá k jejich kladnému sebehodnocení. Uvědomují si, že si rodiče jejich snahy všimají, oceňují ji a pozitivně ji hodnotí.



Autoři Berneová, Savary (2003, s. 55-132) zdůrazňují tyto zásady:

- pomozte dítěti, aby přijalo samo sebe tím, že mu dáváte najevo, že jej přijímáte;
- přijímejte dítě bez výhrad a dejte mu najevo svou lásku;
- jak dítě přijímá samo sebe, je ovlivněno tím, jak vnímá vaše nároky na něj kladené;
- respektujte omezené tělesné schopnosti dítěte stejně jako jeho možnosti;
- nechte dítě postupovat vlastním tempem;
- konkrétní, viditelný a hmatatelný důkaz úspěchu má silný pozitivní vliv na sebedůvěru dítěte;
- úspěchu lze dosáhnout nejsnadněji a nejefektivněji tak, že stavíme na úspěších již dosažených; dítě velmi pravděpodobně uvěří, že bude mít úspěch, když v něčem podobném už nějakého úspěchu dříve dosáhlo;
- hledejte příležitosti, jak by dítě mohlo uplatnit svůj talent a dovednosti;
- za každou projevenou snahu dítě chvalte a povzbuzujte;
- podporujte v dítěti pocit zodpovědnosti za sebe samé;
- nuda sebedůvěru potlačuje, zájem a nadšení zvyšuje pocit vlastní identity;
- aktivní podílení se na vlastním životě zvyšuje sebedůvěru;
- dítě potřebuje vzor, jak v určité situaci postupovat, od vás očekává, že mu ukážete, jak by jednal ten, jehož sebedůvěra je vysoká;
- humor dokáže velmi pozvednout sebevědomí.

Děti potřebují sebedůvěru, aby mohly rozvíjet pět hlavních oblastí života – tělesnou, rozumovou, citovou, duševní a oblast mezilidských vztahů. Pokud si osvojí dovednosti v těchto oblastech, budou je v dospělosti snáze rozvíjet. Sebedůvěra dodává odvalu k překonávání obav, nezdarů a dalších překážek, se kterými se na cestě k dospělosti setkají. (Berneová, Savary, 2003, s. 125)

Přemoci strach, který pramení z nízké sebedůvěry, není vůbec snadné. Děti musí v první řadě překonat samy sebe. Nikdy by neměly být nuceny do činností, které jsou nad jejich

možnosti a které neodpovídají jejich věku. V počátcích je vhodné nechat děti vykonávat jednodušší aktivity, aby zažily úspěch. Ten je bude motivovat do plnění dalších samostatných úkolů, kterých se již nebudou tolik obávat.

### 2.3 Odměny a tresty

Všichni jsme se jistě někdy setkali s tvrzeními, že odměna je účinnější než trest a že trest by měl být až nouzovým řešením. Proč tomu tak je, se pokusím nastínit v následujících odstavcích.

Odměny a tresty patří mezi základní výchovné nástroje. Jejich pomocí se rodiče snaží usměrnit chování dítěte a dosáhnout optimálních výchovných cílů. Odměnami chtějí posílit a motivovat žádoucí chování dítěte a naopak tresty odstranit nebo oslabit chování nežádoucí. Každé dítě je jiné, proto je vhodné volit různé výchovné přístupy. Co se osvědčí u jednoho dítěte, nemusí zákonitě platit i u jiných dětí.

Trest špatné chování jen zastaví, odměna vytváří podmínky pro osvojení žádoucího chování. Jestliže je dítě za nedobré chování jen trestáno, naučí se sice něco nekonat, ale nenaučí se konat to, co je správné. Proto je důležité, aby bylo rodiči poučeno, které jednání je dobré a které ne a mohlo tomu podříditi své budoucí chování. (Matějček, 1994, s. 31)

Používání odměn a trestů je v různých rodinách odlišné. Jejich výběr záleží na trpělivosti a míře dráždivosti rodičů, na jejich aktuální náladě, celkové zralosti. Úlohu při volbě vhodných výchovných metod hrají rovněž zážitky rodičů z vlastního dětství, dochází k přebírání modelových situací z původní rodiny. (Hamarová, Holkovič, 1987, s. 106)

*„Odměny v rodině se dávají velkou většinou – bez zásluhy. Pro radost z radosti toho druhého. Stejně tak trest je překonán odpuštěním a usmířením, bez odčinění. Jen proto, aby se mohl obnovit vztah, který byl přestupkem dítěte porušen. Z tohoto hlediska možno tedy rodinu charakterizovat jako společenství radosti.“* (Matějček, 1986, s. 26).

Matějček (1986, s. 184-186) dále zdůrazňuje, že trestem není jen samotný akt trestání, ale především pocity dítěte, které jsou tímto aktem vyvolány. Dítě se cítí nepříjemně, zahanbeně, poníženě, jde o pocity, kterých se touží co nejdříve zbavit a již nikdy nezažít. Aby byl trest skutečně účinný, musí dítě prožít pocit viny. Musí si uvědomit, že udělalo

něco, co způsobuje nedobry vztah mezi ním a rodiči. Bez tohoto prožitku ztrácí trest výchovný smysl. Pokud za trestáním stojí jen špatná nálada rodičů nebo jejich netrpělivost, je takové jednání výchovně zcela neúčinné. Dítě pocituje nespravedlnost, nedokáže se ztotožnit a neprožívá tak ani pocit viny. Po každém trestání má přijít odpuštění, které je dítětem vnímáno jako vysvobození od vypětí z prožité viny a očekávaného nebo již uděleného trestu. Jde o usmíření, jež v dítěti navozuje pozitivní pocity k trestající osobě a zároveň i touhu po zlepšení budoucího chování. Autor uvádí tři významy trestu:

- má napravit škodu, která špatným chováním vznikla,
- má působit preventivně, aby se podobné jednání již neopakovalo,
- má z viníka sejmout pocit viny.

Názor dítěte na odměnu nemusí být totožný s názorem rodičů. Odměnou není to, co dítě dostává, ale to, co ono samo za odměnu považuje. Ocenění, které za odměnu nepokládá, nemá žádný výchovný účinek. Odměnou mohou být i docela obyčejné situace jako jsou chvíle strávené s rodiči, společně vykonávané činnosti, různé zajímavé zážitky a dobrodružství, které na dítě působí velmi pozitivně a dělají mu radost. Zároveň se tak upevňuje rodinná soudržnost. (Matějček, 1994, s. 74,75)

Největší odměnou pro dítě je, když vidí, že udělalo rodičům radost. Má příjemné pocity a cítí uspokojení z dobrého výkonu, který byl kladně přijat těmi, na kterých mu nejvíce záleží. Dárek, který dostane za odměnu, představuje jen něco navíc. Pokud je ovšem dárek tím hlavním nebo dokonce tím jediným, co dítě motivuje k dobrému chování, nejsou citové vztahy v rodině zcela v pořádku. (Matějček, 1986, s. 184,185)

Chceme-li dosáhnout toho, aby se dobré chování opakovalo, musí odměna následovat co nejdříve. Dítě si snáze uvědomí spojitost mezi odměnou a vykonaným činem. Žádoucí chování je motivováno i odměnou, na kterou dítě teprve čeká a těší se na ni. O to více se snaží a usiluje o dosažení vytčeného cíle. Význam pochvaly dítě pochopí koncem prvního roku svého života. Pochvala představuje odměnu, která je tím účinnější, čím bližší a významnější je chválicí osoba. Jedná se o jeden z nejefektivnějších nástrojů výchovy, který dítě mimořádně povzbuzuje. Pochvala je přirozeným projevem radosti, musí odpovídat situaci a individualitě dítěte. Když nelze pochválit výkon, oceníme alespoň projevenou snahu. (Říčan, 2013, s. 26,29)

Matějček (1994, s. 65 -73) uvádí základní zásady při uplatňování odměn a trestů:

1. Výchovné odměny a tresty by měly být přiměřené osobnosti dítěte a jeho věku. Obecně platí pravidlo, že s postupujícím věkem dítěte se stávají méně účinnými výchovné prostředky, které jsou spojeny s nějakými tělesnými pocity a to příjemnými i nepříjemnými. Naopak narůstá význam těch, které jsou duševní povahy. Jako odměna působí pochvala, ocenění a jako trest pokárání či projevená nespokojenost. Pokud rodiče chtějí odměnit dítě dárkem, je vhodné zvážit, jestli vyhovuje věku dítěte a zda dítěti udělá skutečně radost. Někdy se rodiče záměrně snaží svým nevhodně zvoleným dárkem uspišit vývoj dítěte.

2. Dítě by mělo odměnám a trestům rozumět, proto mají být vždy srozumitelné. To je důležité hlavně u trestů, pokud jejich důvod nechápe, je zmateno a ocitá se v napětí. Nepochopený trest je neúčinný. Dítě má být se svým přestupkem obeznámeno. Jedině tak si uvědomí, proč je za něj následně trestáno.

3. Odměny a tresty mají být adekvátní. Jestliže rodiče používají nadměrné odměny nebo příliš tvrdé tresty, nemají možnost je dále stupňovat. Dítě, které po ničem netouží, protože už všechno má, může být odměněno jen velmi obtížně. Pokud dostává velký počet darů a jejich hodnota je příliš vysoká, považuje pak obyčejné dárky za nedostatečné a málo významné. Přichází tak o možnost radovat se i z maličkostí. Ztrácí motivaci, protože nepotřebuje o nic usilovat. Používání krajních výchovných prostředků vede kromě jiného i k tomu, že si dítě vytváří jako reakci na ně krajní, nezdravé postoje. Příliš přísné tresty mají za následek utlumení, netečnost, pasivitu nebo naopak vzpouru a touhu po pomstě. U starších dětí dochází více k této druhé možnosti. Přehánění odměn bývá způsobeno nadměrnou snahou rodičů dopřát dítěti všechno to, co jim dopřáno nebylo. Příčinou nadměrného trestání mohou být nesplněné touhy rodičů, kde dítě představuje překážku tohoto splnění.

4. Postupy při odměňování a trestání je vhodné obměňovat. Jestliže rodiče reagují stále stejně, dochází k tomu, že si dítě na neměnicí se reakce zvyká a přijímá je jako nutnost, kterou nelze změnit. Stížnost rodičů, že si dítě z ničeho nic nedělá, ve skutečnosti často znamená, že si přestalo něco dělat z toho jediného výchovného prostředku, který rodiče znají a kterého vůči němu používají. Dítě přestane být nadšené z opakujících se dárek a odměn. Pochvaly, které jsou neustále totožné, ztrácí časem svůj povzbuzující charakter. Stejně tak nejsou účinné ani stereotypní výhružky.

5. Další důležitou zásadou je důslednost. Pokud rodiče dítě jednou za totéž pochválí a podruhé potrestají, dochází k dezorientaci dítěte. To nedokáže poznat, které chování je správné. Nevyhovující postup je zvolen i v situacích, kdy dochází k rozporu ve výchovném přístupu u dvou nebo více vychovatelů nebo k rozporu výchovného vlivu dvou výchovných prostředí, např. rodiny a školy. Jestliže je dítě u jednoho vychovatele pochváleno za to, co si u druhého nesmí dovolit, jedná se o velmi nebezpečný výchovný postup.

Stanovit správnou míru odměňování a trestání není snadné. Rodiče by vždy měli vycházet z individuálních vlastností dětí. Pro dítě je nejcennější odměnou radost rodičů. Je potěšeno, když vidí, že si rodiče jeho úspěchů všímají a kladně je hodnotí. Jako více problematické jsou vnímány tresty. Jejich nesprávným udělováním mohou rodiče mnohé pokazit. Dítě má znát důvod, proč je trestáno. Pokud trest není vysvětlen, stává se nesrozumitelným a také málo účinným, ne-li neúčinným. Důležitá je rovněž adekvátnost vyměřeného trestu a shodný postup vychovávajících osob. Po trestu následuje usmíření a odpuštění, které dítě zbaví napětí a navodí pozitivní pocity k trestající osobě.

### 3 ČINITELE OVLIVŇUJÍCÍ VÝVOJ DÍTĚTE

V současnosti se pozornost odborníků stále častěji přenáší z dítěte také na prostředí, které jej obklopuje. Abychom mohli dobře poznat dítě, je nutné znát i jeho rodinu a zejména míru podnětů, které na dítě v tomto prostředí působí.

Vliv prostředí na vývoj člověka je známý již dávno. Hippokrates, řecký lékař a filozof, řekl, že tělo není možné pochopit bez poznání všech věcí, které ho obklopují. (Wroczyński, 1968, s. 80)

V systému pedagogických disciplín se problematikou prostředí nejčastěji zabývá **sociální pedagogika**. Soustředí se především na prostředí společenské, sociální, zabývá se výchovnými vlivy jednotlivých prostředí. Přitom si všímá aspektů sociálních, ekonomických, kulturních, historických, přírodních a ekologických. Sociální pedagogové mohou svou činností pozměnit vliv prostředí, ovlivňovat jeho působení směrem k jednotlivci a sociálním skupinám. Tato aktivita je však sama ovlivněna prostředím. (Přadka, 2004, s. 17, 25-26)

**Sociální pedagogika** se mimo jiné zabývá i diagnostikou prostředí. Každý sociální pedagog by se měl seznámit nejen s osobností vychovávaného, ale také s prostředím, ve kterém žije. Bude se tedy jednat hlavně o diagnózu nejdůležitějších mikroprostředí, tedy rodiny, školy, vrstevnických skupin apod. Významné může být i poznání lokálního prostředí, v němž se konkrétní jedinec pohybuje. Pedagogové by se měli snažit o zmírňování následků ohrožujícího prostředí. To například znamená vstoupit do mezilidských vztahů a usilovat o změnu jejich nevhodného chování a jednání. Zásah v této oblasti bývá nejnáročnější. (Kraus, 2001, s. 113)

*„Člověk je tvorem biologickým a společenským. Biologické a sociální přitom tvoří funkční celek. Na utváření jeho osobnosti působí vedle vlivů biologických a přírodních i vlivy sociální. Vždy musíme počítat se souhrou většího počtu činitelů při utváření osobnosti, musíme hledat mnohostrannou podmíněnost všech jevů – kladných i záporných. Každá osobnost je podmíněna biologicky, historicky, kulturně, ekonomicky, geograficky, sociálně a psychologicky.“* (Kohoutek a kol., 1996, s. 67)

### 3.1 Prostředí a dědičnost

Doposud nemůžeme s určitostí říci, jaký je vztah mezi dědičností a vnějším prostředím. Zda má na vývoj jedince větší vliv dědičnost nebo prostředí a v jakém vzájemném poměru jsou. Hlavním důvodem je, že se vědcům zatím nepodařilo zcela proniknout do tajů genetiky.

Dle Balcara (1983, s. 32) je zjišťování vlivu dědičnosti a prostředí na utváření osobnosti znesnadněno tím, že míru genetických vloh a k nim se vztahujících vlivů prostředí nedokážeme změřit přímo a samostatně. Protože tyto dva vlivy není možné od sebe úplně oddělit.

V současnosti se zdá jako nepochybné, že na vývoj dítěte a jeho charakteristiky má vliv mnoho faktorů a okolností. Lidskou psychiku neovlivňuje jen jedna vše vysvětlující příčina. U konkrétního člověka a u konkrétního problému může mít některý faktor výrazně větší vliv, ale nikdy ne absolutní. Výskyt jednotlivých vlivů se u každého jedince objevuje v různé míře a v různé kvalitě, jednotlivé faktory na sebe vzájemně působí a to přináší velké množství možností. *„Proto je tak obtížné porozumět vývoji jednotlivého dítěte, jeho projevům, reakcím na různé konkrétní události – pravděpodobně někdy stačí i drobná, běžně nepozorovatelná změna v jedné okolnosti, aby došlo k významné změně celkového nasměrování života, projevů, vlastností, tedy k zásadnímu ovlivnění jedince.“* (Mertin, 2011, s. 57)

Na vývoj člověka mají vliv dvě řady příčin či podmínek: vnitřní, které označujeme jako **dědičnost** a vnější, jež představuje **prostředí**. Oba tyto činitele je nutno pokládat za stejnocenné a rovnocenné. Pokud bychom chtěli zjistit, zda je nějaký rys jedince dán více dědičností nebo spíše prostředím, museli bychom se vydat na experimentální cestu. (Bláha, 1948, s. 11,18)

Vliv **prostředí** si dokážeme představit, protože s ním máme osobní zkušenost. Ale **dědičnost** je našemu poznání nepřístupná. Pomocí genetických mechanismů předávají rodiče svým dětem biologické charakteristiky, jako je např. barva očí, vlasů, tělesná výška, ale i různé vady a nemoci. Tyto biologické charakteristiky nejsou prostředím ovlivněny. Předpokládá se, že dědičnost přímo nebo častěji nepřímo působí na úplně všechny lidské charakteristiky a aktivity. V některých případech je její vliv rozhodující, v jiných jen slabý.

Naše jednání a chování je ovlivněno dědičností, i když někdy jen malou měrou a hodně nepřímou, ale zároveň i prostředím. **Někdy se rodiče chybně domnívají, že je-li některá charakteristika dítěte výrazně ovlivněna geneticky, není možné ji už ovlivnit působením prostředí a výchovou.** (Mertin, 2011, s. 57-59)

*„Genetické dispozice představují informace, na nichž závisí zrání, tj. vytvoření předpokladu pro rozvoj určitých psychických vlastností. Jejich souhrn je označován jako genotyp.“* Míra podílu dědičnosti a vlivu prostředí se stanovuje velmi těžko. Prostředí může mít rozdílný vliv zejména u hraničních genotypů, tzn. u jedinců s nadprůměrnými a podprůměrnými dispozicemi. Dítě s nadprůměrnými vlohami umí lépe využít a vyhledávat podněty, které se vyskytují v jeho prostředí. Naopak dítě, které je nadáno podprůměrně, toho není schopno. Podněty, které vychází z prostředí, tedy nepůsobí na všechny jedince stejně. Jedním z důvodů je právě dědičnost. Děti s různými dědičnými předpoklady se mohou projevovat při působení stejného prostředí odlišně. Podnětné prostředí velmi vzdělané rodiny může vhodně působit na dítě, které je nadprůměrně nadané. Dítě s podprůměrným nadáním by bylo v tomto rodinném prostředí spíše stresováno a vystavováno nadměrné zátěži. Pro takové dítě je vhodné nenáročnější prostředí. (Vágnerová, 2010, s. 24-28)

*„ Z jednoho genotypu se mohou vyvinout různé podoby fenotypu; každý fenotyp přitom uskutečňuje jen část genotypických vloh. Fenotyp je vždy určitým obohacením genotypu příspěvkem prostředí; zároveň však je vždy i ochuzením jeho vývojových možností v důsledku výběrového působení prostředí: Některé vloh se nerozvinou, protože k tomu nejsou vhodné vnější podmínky, jiné proto, že prostředí umožnilo přednostní uplatnění takových vloh, které uskutečnění prvních vylučuje.“* (Balcar, 1983, s. 30)

**Rodinné prostředí** ovlivňuje dítě mnohem soustavněji a trvaleji než jakýkoliv jiný činitel prostředí. Dítě je obklopeno rodinnými příslušníky, během svého života se seznamuje s celou řadou dalších důležitých osob. Zatímco přátelé a známí přicházejí a odcházejí, učitelé se mění, s rodiči a sourozenci si vytváří pevné vztahy, které trvají desítky let. Psychickou rovnováhu každého jedince nejvíce ovlivňují jeho vztahy k těm osobám, na nichž je nejvíce závislý. Nejsilnějším citovým vztahem dítěte je vztah k rodičům. (Kubička, 1966, s. 16)



Rodiče působí na dítě **přímo** a to svým vztahem k němu, osobním příkladem, organizováním a usměrňováním jeho chování a jednání. **Nepřímo** působí utvářením rodinného prostředí. Na vývoj a utváření osobnosti dítěte mají vliv všechny stránky rodinného prostředí. (Hamarová, Holkovič, 1987, s. 64)

Při **přímém** působení rodičů na dítě určují kvalitu a efektivnost výchovného prostředí zejména:

- charakter vzájemných vztahů rodičů mezi sebou,
- charakter vztahů mezi rodiči a dětmi,
- charakter vzájemných vztahů mezi sourozenci.

Patří sem otázky celkové rodinné atmosféry a způsob života rodiny. (tamtéž)

Hamarová, Holkovič (1987, s. 64-65) uvádí následující faktory, které jsou důležité při sledování podmínek života rodiny z hlediska utváření rodinného prostředí, tedy při **nepřímém působení**:

- podmínky bydlení rodiny,
- finanční zabezpečení rodiny,
- velikost a úplnost rodiny,
- vzdělání rodičů,
- věk rodičů při uzavírání manželství a narození dětí,
- vzdělání rodičů,
- kulturní úroveň rodičů,
- zdravotní stav rodičů,
- vybavenost rodiny prostředky masové komunikace.

Výše uvedené problémy můžeme shrnout do tří skupin podmínek života rodiny:

- materiální,
- demografické,
- kulturní. (tamtéž)

Faktorů, které mají vliv na formování a utváření osobnosti dítěte je mnoho. Jako ty nejvýznamnější jsou uváděny dědičnost, výchova a prostředí, ve kterém se dítě pohybuje. Rodiče na dítě nepůsobí jen výchovou, ale také svým chováním, jednáním, postoji a názory, kterých si dítě všimá, napodobuje je a přijímá za své. Rodiče dítě ovlivňují záměrným, ale i nezáměrným působením. Často si ani neuvědomují důležitost svého chování a jednání. A zapomínají, že jsou dítěti neustále tím nejvýznamnějším vzorem.

### 3.2 Podmínky života rodiny

Rodina musí mít ke své existenci základní ekonomické předpoklady. Musí být schopna zabezpečit všechny své členy a vytvořit vhodné podmínky pro život dětí, jak pro jejich výchovu a učení, tak i pro hraní, volný čas a odpočinek. Je důležité jakou výši příjmů má rodina k dispozici a jaký je poměr mezi příjmy a výdaji. Životní podmínky rodiny mají na dítě silný vliv, výrazně ovlivňují jeho vývoj.

**Materiálními podmínkami** se rozumí prostředky, kterými jsou uspokojovány potřeby členů rodiny. Jedná se zejména o množství peněz, které má rodina k dispozici. Základem pro vytváření materiálních podmínek je celkový příjem rodinných příslušníků. (Hamarová, Holkovič, 1987, s. 66-67)

Hmotné zabezpečení dnešních rodin je velmi různorodé. Některé děti vyrůstají v blahobytu, jiné v rodinách se středně vysokými příjmy. Stále více však stoupá počet dětí, které žijí v chudobě či mírně nad její hranicí. Tyto děti se někdy musí vyrovnávat s výsměchem svých lépe finančně zabezpečených vrstevníků. Mohou se cítit nejisté, stydí se, stahují se do sebe, vyhýbají se druhým dětem a nezřídka se stávají objektem šikany. Na znevýhodněnou finanční situaci své rodiny, mohou děti reagovat i agresivními formami chování. V ekonomicky chudobném prostředí vyrůstají zejména děti nezaměstnaných rodičů, děti pocházející z neúplných rodin, které ve většině případů žijí jen z příjmů matky, děti z etnických menšin. Rovněž narůstá počet rodin, které z nejrůznějších důvodů nejsou schopny splácet své závazky a velmi rychle se dostávají do dluhové pastí. Jejich životní úroveň se tak ze dne na den výrazně mění. Následkem může být i rozpad do té doby dobře fungující rodiny.

K materiálním podmínkám patří i bydlení. Bytové podmínky rodiny ovlivňují formování osobnosti dítěte. Pokud jsou tyto podmínky neuspokojivé, působí na dítě negativně. Při zkoumání materiálních prostředků se zjišťuje, zda rodina žije v bytě nebo v domě. Neméně důležitým údajem je velikost (počet místností, existence dětského pokoje) a druh bydlení, jestli se jedná o vlastní či pronajaté. Pro zdravý vývoj dítěte je důležité, aby mělo svůj prostor, kde si může hrát, učit se a nerušeně spát. Zkoumaným ukazatelem je i vybavení a úroveň zařízení domácnosti, čistota a hygienické podmínky. Podstatné je umístění bydlení, jestli rodina žije ve městě či na venkově a v jaké lokalitě. Městský život poskytuje dětem větší možnost rozličných zážitků a zkušeností, ale zároveň i nebezpečí a rizika vyplývající např. z vyšší kriminality. Rodiny žijící na venkově mají blíže k přírodě, ale současně horší dostupnost ke kulturním institucím a zařízením. Vztahy mezi lidmi jsou zde více pospolitě než ve městech, nejsou tolik anonymní. (Kohoutek, 2006, s. 153)

**Mezi demografické podmínky** řadíme velikost rodiny, úplnost či neúplnost rodiny, věk rodičů při vstupu do manželství a při narození dětí. V současné české společnosti dochází ke snižování počtu členů rodiny. (Hamarová, Holkovič, 1987, s. 72)

Demografický vývoj má na současnou rodinu značný vliv. V posledních letech sledujeme, že se snižuje počet narozených dětí, zvyšuje se rozvodovost a vrůstá počet dětí, které se rodí mimo manželství. Dochází ke snižování počtu uzavřených sňatků, pro mladou generaci již nemají takový význam a nepřikládají jim stejnou důležitost, jakou měly pro jejich rodiče. Vstup do manželství je odkládán na pozdější dobu.

Z údajů Českého statistického úřadu (© 2013) vyplývá, že v posledních padesáti letech došlo ke snižování průměrné velikosti domácností. Jejich počet se však v tomto období zvýšil o více než 1,3 miliónu. Zvyšuje se počet neúplných rodin a domácností jednotlivců, naopak úplných rodin ubývá. V roce 1961 byla domácnost tvořena v průměru 3,0 osobami, v roce 2011 se jejich počet snížil na 2,3. Ve městech nad 100 tis. obyvatel byl v roce 2011 průměrný počet členů domácnosti 2,1 osoby, v malých obcích (od 200 do 1 999 obyvatel) připadalo na jednu domácnost 2,6 osoby. Z uvedeného vyplývá, že dochází ke změnám ve struktuře domácností. Podíl úplných rodin na celkovém počtu domácností je 49%, následují domácnosti jednotlivců 32,5% (jejich počet se zvyšuje nejrychleji, ve sledovaném období se ztrojnásobil), neúplné rodiny tvoří 13,55% a zbytek připadá na vícečlenné nerodinné domácnosti. Úplné rodiny jsou z téměř 89% tvořeny manželskými

páry, 11% připadá na faktická manželství (soužití druha a družky), registrovaná partnerství se podílejí 0,2 %. Téměř dvě třetiny úplných rodin jsou bez dětí, anebo s dětmi, které jsou již na rodičích nezávislé, jedná se zejména o rodiny ve starších věkových kategoriích. V úplných rodinách vyrůstá 1,4 mil. (78%) závislých dětí (ekonomicky neaktivních do věku 25 let), přičemž jedna rodina vychovává průměrně 1,6 dítěte. Nejvíce úplných rodin (55%) bydlí v obcích od 200 do 1 999 obyvatel, nejméně (40%) ve velkoměstech nad 100 tis. obyvatel. V neúplných rodinách žije zhruba 22% ze všech závislých dětí. Tyto rodiny jsou tvořeny většinou matkami s dětmi a to 81% (z toho 37 % tvoří matky bez závislých dětí a 44% matky se závislými dětmi). Nejvíce neúplných rodin (14 %) se vyskytuje v obcích od 10 do 50 tis. obyvatel, nejméně (11 %) se jich nachází v obcích do 199 obyvatel.

Věk matek při narození prvního dítěte se rok od roku zvyšuje. Projevuje se tak trend odkládání mateřství. V roce 2011 jejich průměrný věk dosáhl 28,6 let, zatímco v roce 2000 byl průměrný věk 25,0 let. Tyto údaje byly zjištěny v Jihomoravském kraji. (ČSÚ, © 2011)

Sobotková (2007, s. 161-162) popisuje rozdíly ve stylu rodičovství u starších a mladších rodičů:

- Starší matky rychleji reagují na problémy dětí, jsou citlivější. Svě děti více zapojují do organizovaných aktivit. Starší otcové nejsou při hrách s dětmi tolik fyzicky aktivní, upřednostňují spíše povídání.
- Studie i další výzkumy ukázaly, že děti starších rodičů jsou lepší po stránce rozumového vývoje. Důvod není dosud jasný. Předpokládá se, že starší matky u svých dětí více podněcují samostatnost a verbalizaci.
- Starší matky na rozdíl od mladších vnímají své děti jako více temperamentní, silné osobnosti, hůře utěšitelné v raném věku.
- Zdá se, že starší matky nemají větší potíže s fyzickou únavou. Více ji zmiňovaly mladší matky – prvorodičky. Zkušené matky, bez ohledu na věk, mají pozitivnější přístup při zvládnání problémů.

**Kulturní podmínky** zahrnují vzdělanostní a kulturní úroveň rodičů, jejich zaměstnání, vybavenost rodiny prostředky masové komunikace. Výzkumy se dlouhodobě zabývají zaměstnaností žen. Vyplývá z nich převažující názor, že zaměstnanost matky je přínosem pro ni samotnou i pro celou rodinu. Hlavní přínos je spatřován v individuálním společenském a kulturním rozvoji. Zaměstnání matky je zdrojem vývojových podnětů a proto příznivě ovlivňuje výchovu dítěte v rodině. (Hamarová, Holkovič, 1987, s. 76)

Děti napodobují chování, jednání a vystupování svých rodičů, kteří jsou pro ně každodenním vzorem. Na rodičích tedy záleží, jaký vztah budou mít jejich děti k druhým lidem, jak budou přistupovat k práci, jakou důležitost budou přikládat vzdělání.

Úroveň vzdělání a kultury rodičů ovlivňuje plnění výchovné funkce rodiny. Kulturní úroveň rodičů utváří podněty, které přímo působí na děti. Patří sem i vztah k oblasti hodnot, zásadám a morálce. (Wroczyński, 1968, s. 149).

Možný (2006, s. 153-154) uvádí dvě koncepce související s předáváním hodnot v rodině a s představou rodičů o dobrém životě:

**Tradiční koncepce** se vyznačuje právem a povinností rodičů předávat dítěti jejich hodnoty a představy o tom, co je správné. Mohou to udělat způsobem, který považují za nejvíce vyhovující a mají možnost zamezit tomu, aby se dítě seznamovalo s těmi hodnotami a postoji společnosti, které oni sami neschvalují. Pokud ovšem společnost dojde k závěru, že ji takto vychované děti ohrožují, je na ní, aby hájila svou integritu jiným způsobem než zásahem do rodičovské autonomie. Tradiční koncepce posiluje rodinnou sounáležitost a silným mezigeneračním přenosem i kulturní soudržnost. Na druhou stranu vede i k vytváření nepochopení a nevraživosti k rodinám výrazněji odlišných subkultur ve společnosti a také k rasismu. Je také socializací k autoritářské osobnosti. Dítě, kterému rodiče bránili ve volbě, nezíská schopnost rozhodovat se samostatně a dobře volit. Tuto nevýhodu napравuje modernější verze tradiční koncepce, která se nazývá **demokratická**. Děti zde mají sice povinnost přebírat hodnoty svých rodičů, ale je jim dán prostor k diskusi. Pro tyto hodnoty musejí být děti získány tím, že se s nimi ztotožní jako s vlastní volbou. K jejich přijetí nesmí být nuceny.

Hlavním znakem **liberální koncepce** je nezasahování rodičů do života dítěte, nedochází k ovlivňování jeho systému hodnot. Rodiče nechávají dítěti volnost, aby si samo vybralo, co bude pro jeho život tím nejlepším. Mají jen dávat pozor, aby dítě nebylo při volném

výběru ničím omezováno. Důslednost této koncepce rozvolňuje vztahy a oslabuje porozumění mezi generacemi. **Umírněně liberální koncepce** opravňuje rodiče, aby usilovali o předání své vlastní představy dobra a správného života. Liberální je v tom, že umožňuje dítěti, aby se bez omezení seznámilo i s jinými postoji k hodnotám.

### 3.3 Socializace v rodině

Socializace začíná již našim narozením. V raném věku je nejdůležitějším socializačním prostředím rodina, zde socializace začíná, je nazývána primární socializací. V rodině dítě získává první cenné zkušenosti, návyky, postoje i vzorce chování. Vyrůstání v rodinném prostředí dítěti umožňuje osvojit si základní sociální dovednosti. Dítě si všímá, jak spolu členové jeho rodiny komunikují, jak jednají a jak se chovají k sobě navzájem i druhým lidem. Získané poznatky využívá ve stejné či pozměněné podobě po celý život.

*„Socializace je celoživotním procesem utváření a vývoje člověka ve společenskou bytost. Tento proces probíhá ve vzájemné interakci jedince a společnosti. Socializace je založena na celoživotním sociálním učení, vyplývajícím z kontaktu s lidskou společností. Výsledkem tohoto procesu je rozvoj specificky lidských vlastností a kompetencí, ale i schopnost jejich regulace v závislosti na pravidlech této společnosti a modifikace na základě aktuální situace. Tento proces probíhá v kontaktu s jednotlivými lidmi, sociálními skupinami i celou společností, v rámci určité sociokulturní tradice. Je to proces učení, který se odehrává v sociálních situacích. Socializační vývoj lze zjednodušeně posuzovat jako proces postupné orientace jedince v sociálním prostředí a z toho vyplývající rozvoj sociální zkušenosti, která umožňuje jeho přijatelné začlenění do této společnosti, tj. adaptaci na její podmínky.“ (Vágnerová, 2010, s. 273-274)*

Autoři Havlík, Kořa (2007, s. 26) popisují socializaci a výchovu jako proces, který se odehrává v čase. Hovoří o čase jedince a jeho biologicky, psychologicky i sociálně vymezených životních etapách, o čase rodiny a jejích rodinných cyklech a místech jedinců v nich, o čase školní docházky s jejími třídami, ročníky a stupni, ale i o čase širších společenství, komunit a konečně i společnosti jako celku.

Dítě se socializuje tím způsobem, že se spoluúčastní téměř všech činností a zábav dospělých. K tomu, aby vědělo, co má nebo nemá konat, nepotřebuje dostávat instrukce, rady, příkazy či zákazy. Dělá prostě to, co vidí u ostatních. (Helus, 1973, s. 109)

V procesu socializace dochází k propojení jedince se společností. Jedinec se proměňuje z biologického tvora v bytost společenskou a kulturní. Osvojuje si pravidla, normy, vzory chování i hodnoty. Chová se podle pravidel, která společnost nastavila a kontroluje jejich dodržování. Pokud je socializace neúspěšná, stává se problémem pro jedince i pro společnost. K neúspěchu dochází většinou v prostředí, ve kterém nedošlo k vytvoření vhodných podmínek, např. v rodinách disfunkčních a nefunkčních. (Havlík, Kořa, 2007, s. 44-45)

Socializace se uskutečňuje především v rodině, ve vrstevnických skupinách, ve škole, pomocí médií, v pracovním prostředí. Během socializace dochází k asymetričnosti. V počátcích socializace je jedinec spíše pasivní bytostí, na kterou působí okolní společnost. Postupně se stává bytostí aktivní, snaží se uspokojovat své potřeby a zájmy. Výsledkem socializace je sociabilita. Jedinec prokazuje schopnost i ochotu navazovat sociální vztahy a styky s jinými lidmi a skupinami, adaptuje se na společenské podmínky. (Kraus, 2001, s. 54)

Dle Vágnerové (2010, s. 274-275) je socializační rozvoj dítěte mnohostranný, má vliv na celou jeho osobnost:

- Sociální zkušenost usměrňuje emoční prožitky, především jejich vnější vyjádření. Jedinec si osvojí, že citové projevy mají svou informační hodnotu. Že je nezbytné je v určitých situacích potlačit, protože by nemusely působit vhodně. Dítě projevuje své city tak, jak je v určité společnosti obvyklé. Proto je pro něj snadné pochopit obdobné projevy ostatních lidí.
- Během socializace se vyvíjejí nové motivy a vrozené pudové tendence jsou různým způsobem potlačovány nebo měněny. S tím souvisí i pozvolný vývoj hodnot a postojů. Dítě se pod vlivem společnosti učí vyznat v získaných poznacích, interpretovat je a hodnotit.
- V průběhu socializačního procesu si dítě osvojuje řeč. K jejímu osvojení nemůže dojít jiným způsobem než v sociální interakci. Pomocí řeči získává a uchovává různé informace, současně je může předat jiným osobám. Sociokulturně podmíněná je i neverbální komunikace.

- Předpokladem pro přiměřený způsob chování je osvojení norem a návyků. Socializace znamená také rozvíjení rolí a vztahů, které každého člověka sociálně vymezují. Pokud se chováme podle stanovených pravidel, ostatní lidé se v našem jednání mohou lépe vyznat, protože je srozumitelné. Z toho vyplývá, že chování, které je společností očekáváno, je také pozitivně přijímáno. Dodržování společenských pravidel, umožňuje udržení přijatelné sociální pozice a sebehodnocení.
- Pomocí sociálního učení se rozvíjí sebekontrola a autoregulace vlastních projevů, tzn. vůle. Dítě přijímá za své sociálně platné normy a hodnoty, proto se postupně snižuje vnější kontrola.

Autor Alan (1989, s. 124 – 130) rozděluje socializaci dítěte do tří etap:

**První etapa** socializace probíhá v prvních dvou letech dítěte. Osobnost dítěte se začíná postupně utvářet v době rané socializace. V tomto období je pro dítě nejdůležitější matka, s kterou se identifikuje, je jeho spojením s okolním světem. Vytváří se jeden z nejdůležitějších stavebních prvků osobnosti: dítě si svým vztahem k matce osvojuje vzorce stability vztahů, které podmiňují stabilitu systému osobnosti. V tomto období se vytváří vztah důvěry a jistoty, který je sociální podstatou osobnosti. Pevnost citového pouta mezi matkou a dítětem utužuje chování a sociální kontakty. Získaná citová jistota a stabilita jsou předpokladem zvládnutí pozdějších krizových situací (např. v pubertě).

V **druhé etapě** socializace dochází k osamostatňování dítěte. Vůči svému okolí dítě postupně vystupuje v autonomní roli, což souvisí s nabýváním sebekontroly a vzrůstajícím sebeovládáním. V tomto období se vytváří základ významných kulturních a společenských vlastností a hodnot, formuje se morálka. Mnozí autoři upozorňují na sociální kontext studu, zahanbení, pochybnosti, viny a svědomí, které souvisí s ranou zkušeností dítěte, jsou dále upevňovány nebo tlumeny výchovou i působením okolního prostředí. Příkladem může být širší dopad socializačního stereotypu, který v podobě pokárání „styd' se!“ bývá při výchově často používán, aby v dítěti vyvolal pocit zahanbení a docházelo tak k oslabení nežádoucího chování. Následkem je špatný pocit dítěte ze sebe sama, vzniká pocit viny. Odpovědí na tuto situaci může být snaha vyhnout se pocitu viny a to například formou vzdoru či přetvářky. Druhá etapa se vyznačuje formováním základních sociálních



vlastností dítěte. Největší důraz se klade na citovost a lásku, z kterých vyrůstá žádoucí sociální chování (vzájemnost, tolerance, pochopení).

V **třetí etapě** socializace dítě vstupuje do širší sítě sociálních vztahů a rolí. Rodina ztrácí své předchozí dominantní postavení, do popředí se dostávají vrstevnické vztahy. Toto období je provázeno největšími konflikty, jejich dozvuky budou dítě provázet také v dalších životních obdobích. Jde o etapu objevování a konfrontací světa nadosobních hodnot s reálným chováním lidí. Z toho se často vyvíjí první pocity zklamání. V této fázi socializace končí dětství.

## II. PRAKTICKÁ ČÁST

## 4 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

### 4.1 Cíle výzkumu

Bakalářská práce se zabývá vlivem rodinného prostředí na výchovu dětí. Cílem výzkumného šetření je zjistit, jak a v jakém prostředí a atmosféře probíhá výchova v současných rodinách. Jaké výchovné styly rodiče používají, jak při výchově svých dětí postupují. Pokusíme se zjistit i názory rodičů na jimi uskutečňovanou výchovu.

### 4.2 Hypotézy výzkumu

K objasnění výzkumných cílů jsou stanoveny dvě hypotézy:

H1: Domníváme se, že více jak 1/2 dotazovaných rodičů vychovává své dítě způsobem, který přispívá k jeho příznivému vývoji.

H2: Předpokládáme, že méně jak 1/3 dotazovaných rodičů vychovává své dítě v rodinném prostředí, které má na dítě negativní vliv.

### 4.3 Výzkumný vzorek

Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na rodiče vychovávající děti. Výzkumu se zúčastnilo celkem 120 respondentů, 72 žen a 48 mužů.

### 4.4 Metody výzkumu a zpracování výsledků

Sběr dat byl realizován prostřednictvím anonymního dotazníku, který je přílohou č. 1 bakalářské práce. Tato technika sběru dat byla zvolena z důvodu možnosti získání vysokého počtu respondentů v krátkém časovém období.

Dotazník obsahuje 22 uzavřených otázek. Respondenti mohli vybrat vždy jen jednu z nabízených odpovědí. Prvních 8 otázek je zaměřeno na základní údaje respondentů, tzn. věk, pohlaví, rodinný stav, vzdělání, status, bydliště, věk dětí a strukturu rodiny. Ostatní otázky jsou zaměřeny na zjištění výchovných postupů rodičů a na rodinné prostředí, v němž je výchova uskutečňována. Otázky č. 13 a 14 byly nepovinné, ostatní povinné.

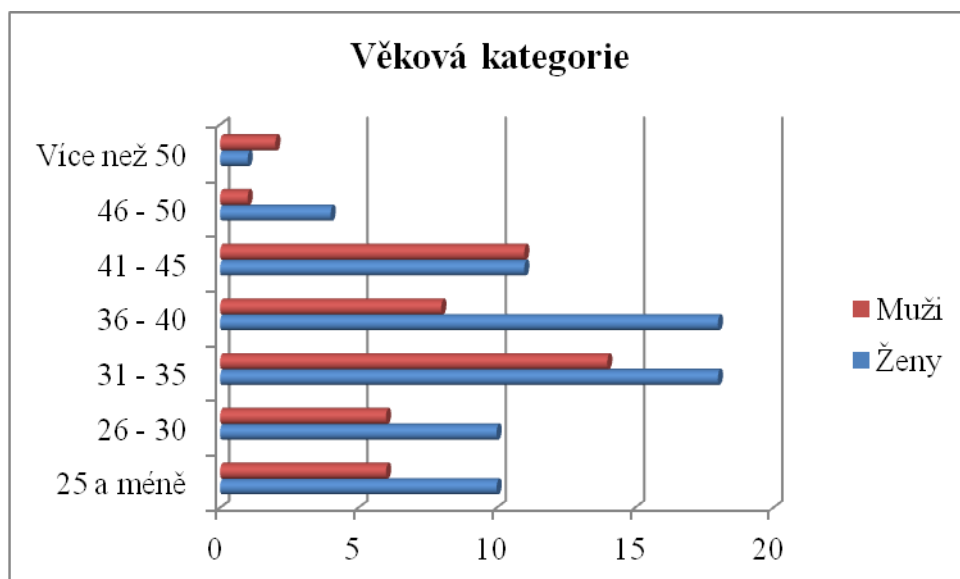
Výsledky kvantitativního výzkumu jsou prezentovány a analyzovány formou grafů, tabulek a strukturovaného popisu.

**Otázka č. 1: Věková kategorie:**

	25 a méně	26 - 30	31 - 35	36 - 40	41 - 45	46 - 50	Více než 50
Ženy	10	10	18	18	11	4	1
Muži	6	6	14	8	11	1	2
Celkem	16	16	32	26	22	5	3

Tab. 1. Věková kategorie.

Z tabulky vyplývá, že nejpočetnější skupinou je věková kategorie 31–35 let, kde odpovědělo 32 respondentů, následuje kategorie 36–40 let s počtem 26 respondentů, dále věková kategorie 41–45 let s počtem 22 respondentů. Kategorie 25 let a méně a 26-30 mají shodný počet respondentů tj. 16. Nejméně početné jsou kategorie 46-50 let s počtem 5 respondentů a nad 50 let, kde odpověděli 3 respondenti. Následující graf znázorňuje věkové rozložení respondentů v kategoriích muži a ženy:



Graf 1. Věková kategorie.

**Otázka č. 2: Pohlaví:**

Pohlaví	Počet respondentů
Ženy	72
Muži	48
Celkem	120

Tab. 2. Pohlaví respondentů.



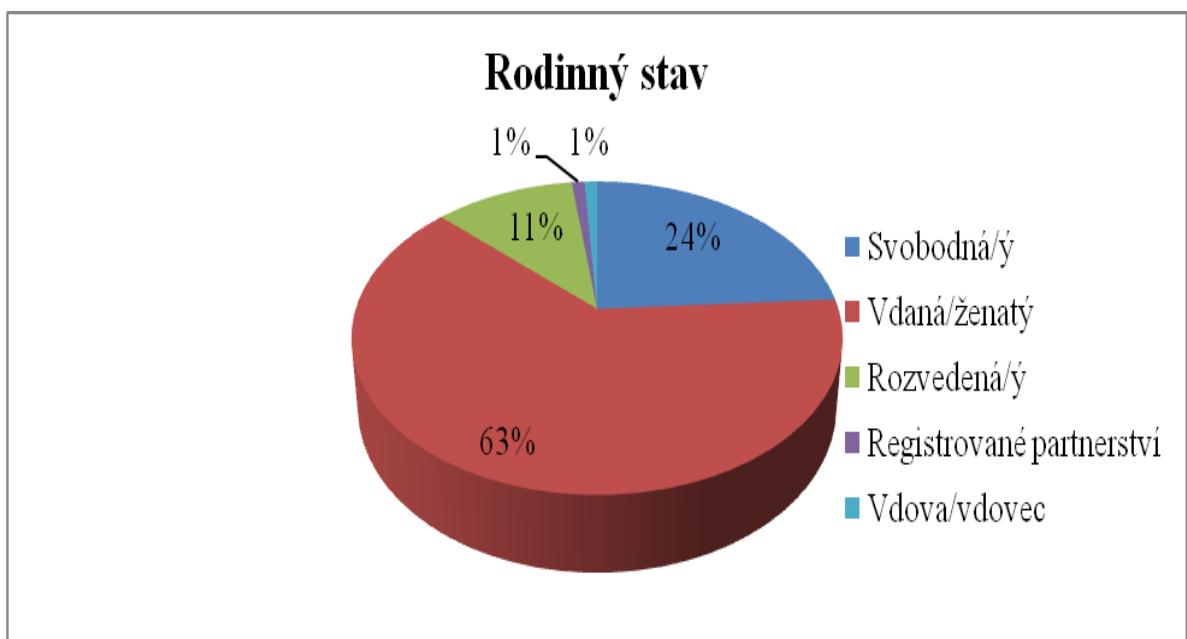
Graf 2. Procentuální rozdělení respondentů podle pohlaví.

Výzkumu se zúčastnilo celkem 120 respondentů, z toho 60% žen (72 respondentů) a 40% mužů (48 respondentů).

**Otázka č. 3: Rodinný stav:**

Rodinný stav	Počet respondentů
Svobodná/ý	29
Vdaná/ženatý	76
Rozvedená/ý	13
Registrované partnerství	1
Vdova/vdovec	1

Tab. 3. Rodinný stav.



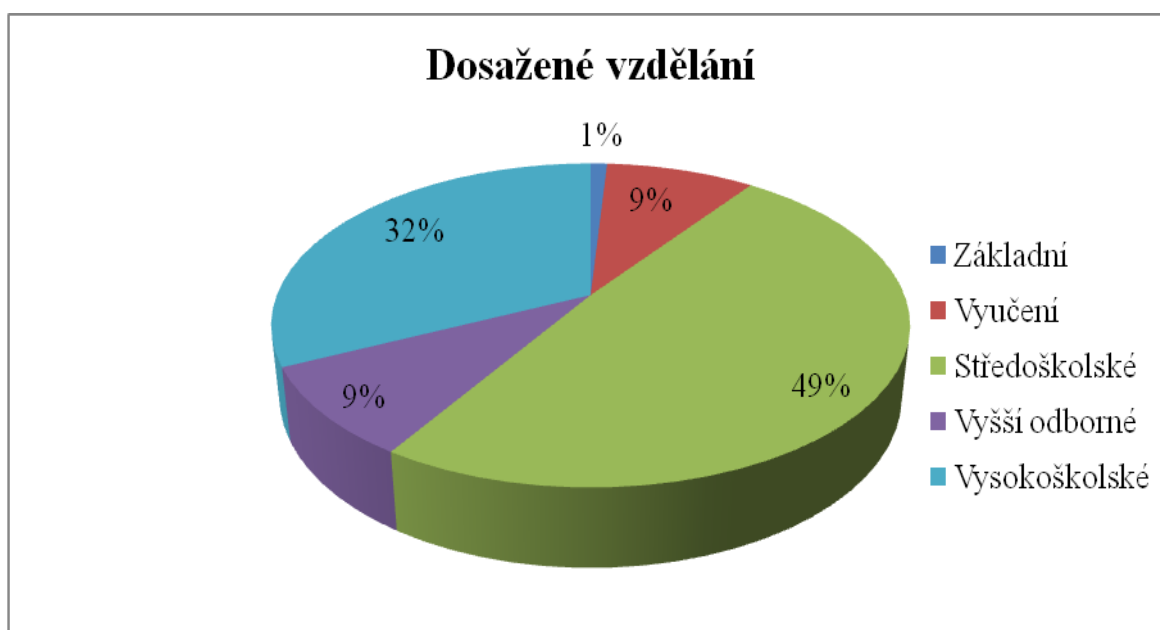
Graf 3. Rodinný stav.

Výzkumu se zúčastnilo 29 svobodných respondentů, což představuje 24% z celkového počtu. Kategorie vdaná/ženatý obsahuje 76 respondentů, tedy 63%. Nižší zastoupení má kategorie rozvedená/ý, zde odpovědělo 13 respondentů, tj. 11%. V kategorii registrované partnerství je 1 respondent, což představuje 1%, stejný stav je v kategorii vdova/vdovec.

**Otázka č. 4: Nejvyšší dosažené vzdělání:**

Dosažené vzdělání	Počet respondentů
Základní	1
Vyučení	11
Středoškolské	59
Vyšší odborné	11
Vysokoškolské	38

Tab. 4. Nejvyšší dosažené vzdělání.



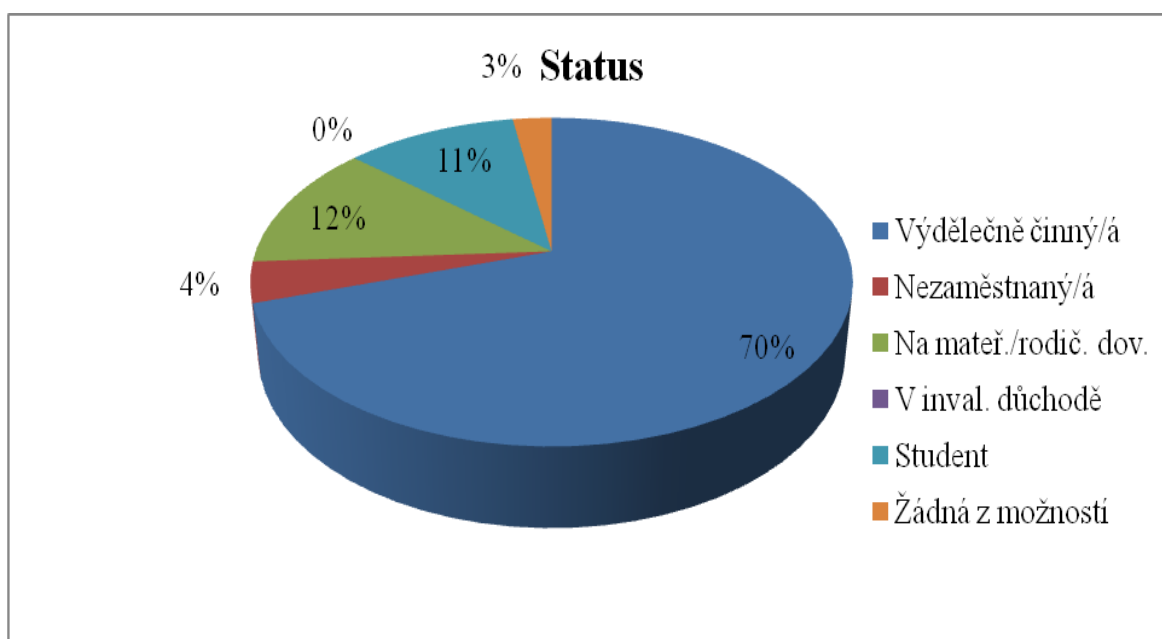
Graf 4. Dosažené vzdělání.

Respondenti jsou rozděleni do pěti kategorií podle vzdělání. Nejpočetnější kategorií tvoří středoškoláci 59 dotazovaných, což představuje 49% z celkového počtu. Respondentů s vysokoškolským vzděláním je 38, tj. 32%. Shodný počet dotazovaných vykazují kategorie vyučení a vyšší odborné vzdělání, každá 11 respondentů, tj. 9%. Základní vzdělání má 1 respondent, tj. 1%.

**Otázka č. 5: Jste:**

Status	Počet respondentů
Výdělečně činný/á	84
Nezaměstnaný/á	5
Na mateřské/rodičovské dovolené	15
V invalidním důchodě	0
Student	13
Žádná z možností	3

Tab. 5. Status.



Graf 5. Status.

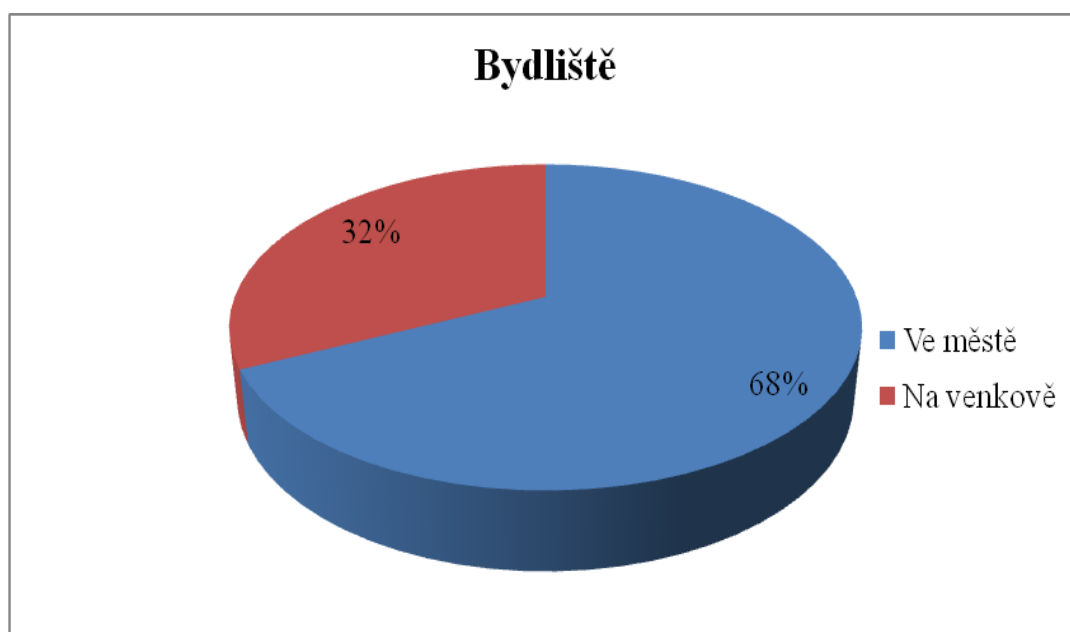
Dotazníkového šetření se zúčastnilo 84 výdělečně činných respondentů, tzn. 70% z celkového počtu. Na mateřské/rodičovské dovolené je 15 dotazovaných, což tvoří 12%. Na otázky odpovědělo 13 studentů, tj. 11%. V kategorii nezaměstnaných je 5 respondentů, což představuje 4%. V kategorii žádná z možností jsou 3 respondenti, tj. 3%. Žádný z dotazovaných není v invalidním důchodu.



**Otázka č. 6: Kde bydlíte:**

Místo bydliště	Počet respondentů
Ve městě	82
Na venkově	38

Tab. 6. Bydliště.



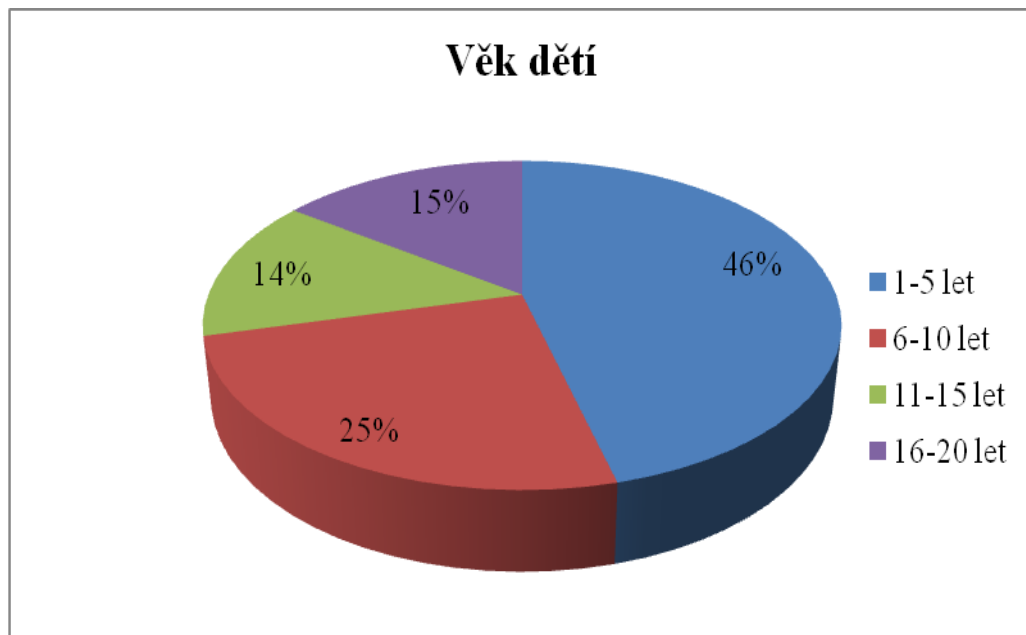
Graf 6. Bydliště.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že 82 respondentů bydlí ve městě, tj. 68%. Na venkově žije 38 dotazovaných, tj. 32%.

**Otázka č. 7: Věk dítěte (děti):**

Věková kategorie	Počet dětí
1-5 let	85
6-10 let	47
11-15 let	26
16-20 let	27

Tab. 7. Věk dětí.



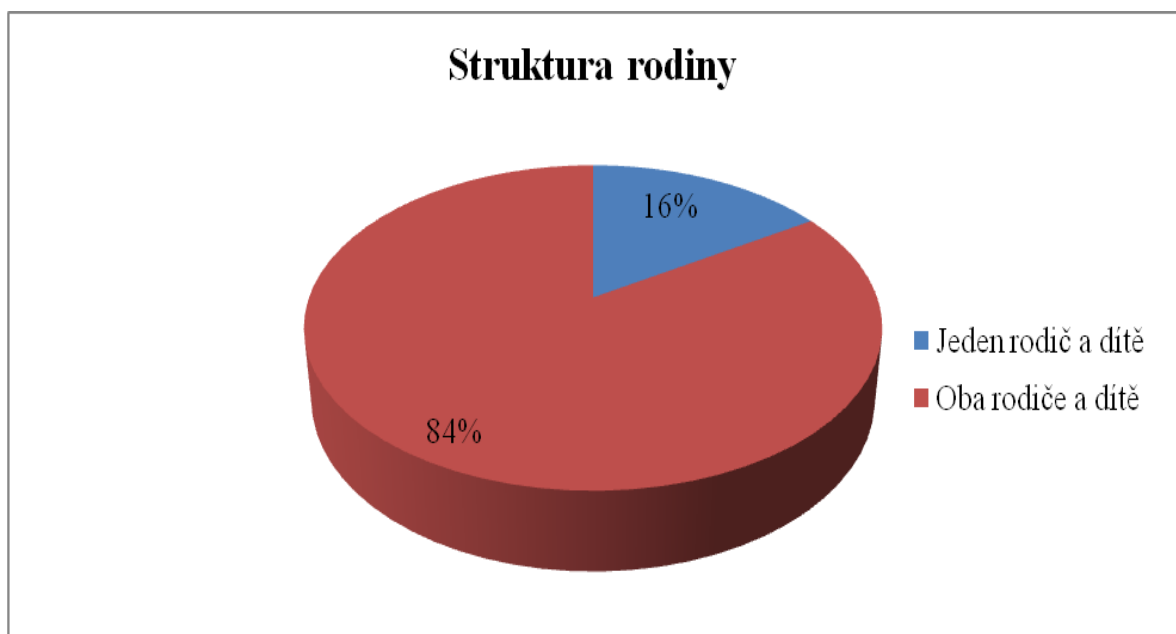
Graf 7. Věk dětí.

Respondenti vychovávají děti ve věku od 1 do 20 let. V kategorii 1-5 let je 85 dětí, což představuje 46%. Kategorie 6-10 zahrnuje 47 dětí, tj. 25%. Ostatní kategorie jsou téměř vyrovnané. Věková skupina 11-15 let čítá 26 dětí, tedy 14% a kategorii 16-20 let tvoří 27 dětí, tedy 15%.

**Otázka č. 8: Vaši rodinu tvoří:**

Struktura rodiny	Počet respondentů
Jeden rodič a dítě (děti)	19
Oba rodiče a dítě (děti)	101

Tab. 8. Struktura rodiny.



Graf 8. Struktura rodiny.

V úplné rodině žije 101 respondentů, tedy 84%. Naopak v neúplné 19 dotazovaných, tj. 16%.

**Otázka č. 9: Při výchově:**

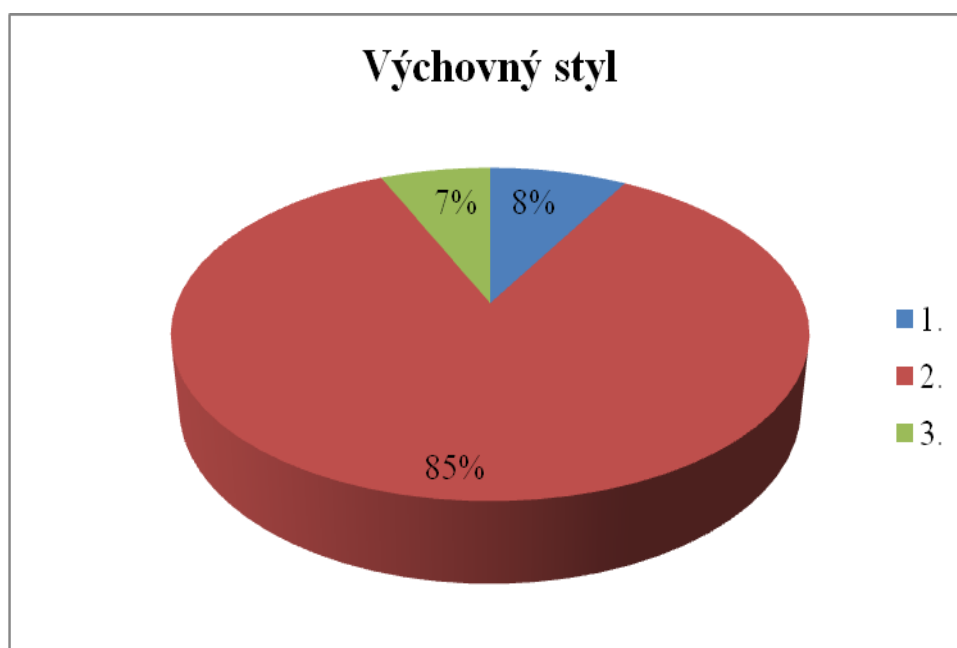
1. Jste velmi přísní a nároční, vyžadujete přesné plnění Vašich požadavků
2. Jste důslední, ale ponecháváte dítěti i možnost vlastní volby a spolurozhodování o sobě
3. Necháváte dítěti úplnou volnost a svobodu

Odpověď č. 1: 10x

Odpověď č. 2: 102x

Odpověď č. 3: 8x

Tato otázka zjišťovala, jaký výchovný styl respondenti uplatňují. 10 respondentů odpovědělo, že jsou při výchově velmi přísní a nároční, vyžadují přesné plnění jejich požadavků. 102 respondentů je důsledných, ale ponechávají dítěti i možnost vlastní volby a spolurozhodování o sobě. 8 respondentů ponechává dítěti úplnou volnost a svobodu. Procentuální rozdělení respondentů je uvedeno v následujícím grafu:



Graf 9. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 9.

**Otázka č. 10: Jak obvykle reagujete v situaci, když se Vaše dítě setká s novým problémem a neví jak jej vyřešit?**

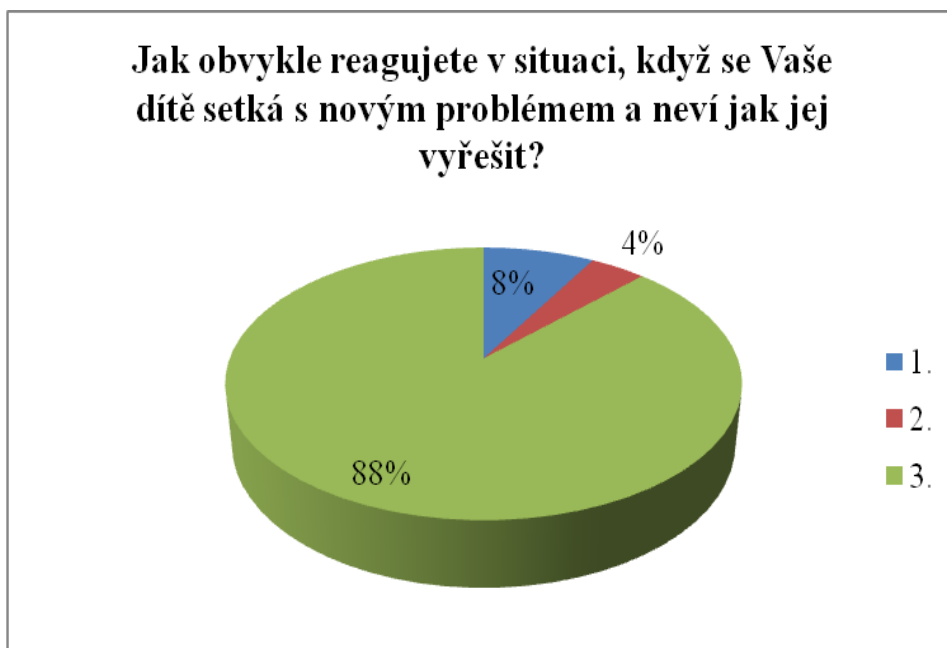
1. Nezasahujete a necháte dítě, ať si poradí samo
2. Problém vyřešíte místo dítěte
3. Vyřešíte problém společně s dítětem tak, aby příště zvládlo situaci bez Vaší pomoci

Odpověď č. 1: 10x

Odpověď č. 2: 5x

Odpověď č. 3: 105x

Tato otázka směřovala ke zjištění, jak se respondenti zachovají při řešení problému jejich dítěte. 10 respondentů nezasahuje a nechá dítě, ať si poradí samo. 5 dotazovaných vyřeší problém místo dítěte. 105 respondentů vyřeší problém společně s dítětem tak, aby příště zvládlo situaci bez pomoci. Procentuální rozdělení respondentů obsahuje následující graf:



Graf 10. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 10.

**Otázka č. 11: Když dítěti uložíte nějaký trest, vysvětlíte mu i jeho důvod?**

1. Ano: 85x
2. Spíše ano: 28x
3. Ne: 2x
4. Spíše ne: 5x

Otázka směřovala ke zjištění, zda respondenti vysvětlují dítěti důvod uloženého trestu. Odpověď ano uvedlo 85 respondentů, spíše ano 28. Odpověď ne označili 2 respondenti a spíše ne 5 dotazovaných. Následující graf znázorňuje procentuální rozdělení dotazovaných:



Graf 11. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 11.

**Otázka č. 12: Jak reagujete, když se Vašemu dítěti něco podaří?**

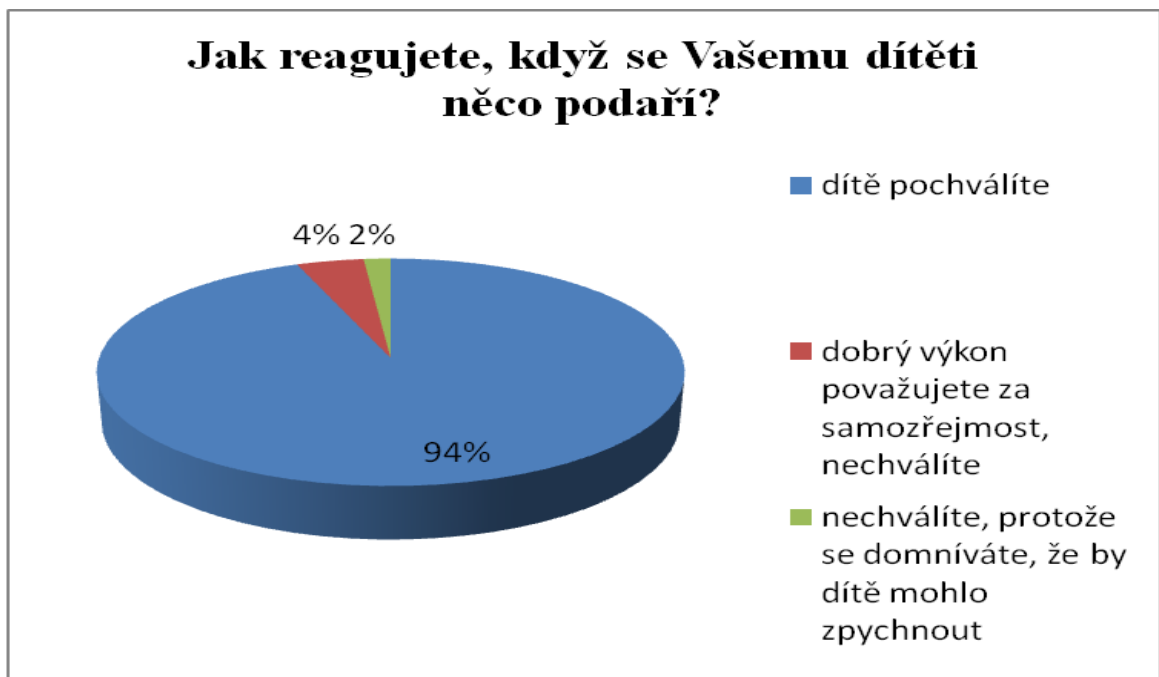
1. Dítě pochválíte
2. Dobrý výkon považujete za samozřejmost, nechválíte
3. Nechválíte, protože se domníváte, že by dítě mohlo zpychnout

Odpověď č. 1: 113x

Odpověď č. 2: 5x

Odpověď č. 3: 2x

Tato otázka zkoumala, zda respondenti své dítě chválí. 113 respondentů dítě pochválí. 5 dotazovaných považuje dobrý výkon dítěte za samozřejmost, proto nechválí. 2 respondenti rovněž nechválí z důvodu, že by dítě mohlo zpychnout. Procentuální rozdělení vyplývá z grafu níže:

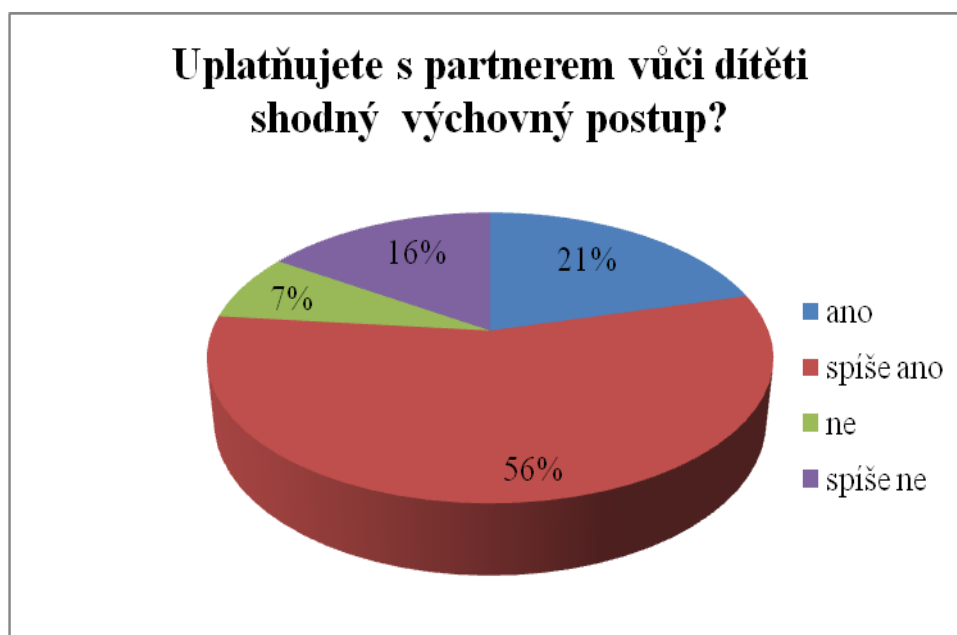


Graf 12. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 12.

**Otázka č. 13: Uplatňujete s partnerem vůči dítěti shodný výchovný postup?**

1. Ano: 25x
2. Spíše ano: 67x
3. Ne: 9x
4. Spíše ne: 19x

Tato otázka směřovala ke zjištění, zda dotazovaní uplatňují s partnerem vůči dítěti stejný výchovný postup. Otázka byla nepovinná, přesto na ni odpověděli všichni dotazovaní. Odpověď ano vyznačilo 25 respondentů a spíše ano 67. Odpověď ne uvedlo 9 a spíše ne 19 dotazovaných. V grafu je uvedeno procentuální rozdělení respondentů:



Graf 13. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 13.



**Otázka č. 14: Myslíte si, že při výchově přistupujete ke všem Vaším dětem stejně spravedlivě?**

1. Ano 53x

2. Ne 6x

Otázka byla zaměřena na zjištění, zda se respondenti domnívají, že ke všem svým dětem přistupují stejně spravedlivě. Tato otázka byla nepovinná. Celkem na ni odpovědělo 59 respondentů. 53 respondentů vyznačilo odpověď ano, 6 respondentů si myslí, že k dětem nepřistupuje stejně spravedlivě, proto označili odpověď ne. Následující graf znázorňuje procentuální rozdělení respondentů:

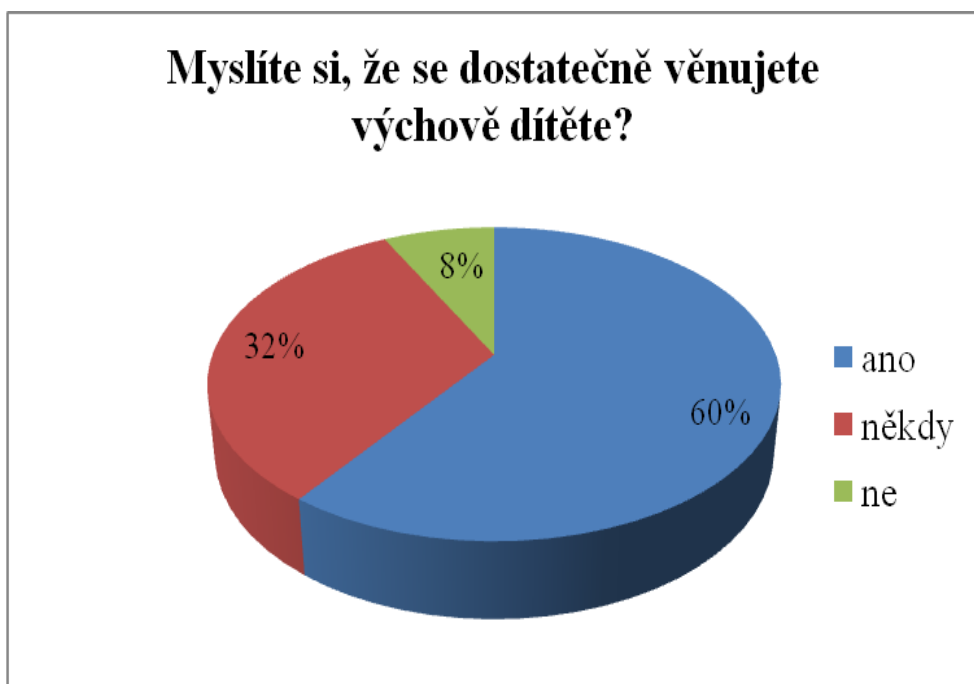


Graf 14. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 14.

**Otázka č. 15: Myslíte si, že se dostatečně věnujete výchově dítěte?**

1. Ano 72x
2. Někdy 39x
3. Ne 9x

Otázka zkoumala, zda se respondenti domnívají, že se dostatečně věnují výchově. 72 respondentů odpovědělo ano, 39 respondentů někdy a zbývajících 9 respondentů vyznačilo odpověď ne. Z grafu vyplývá procentuální rozdělení dotazovaných:



Graf 15. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 15.

**Otázka č. 16: Myslíte si, že způsob Vaší výchovy přispívá k příznivému vývoji dítěte?**

1. Ano	87x
2. Ne	0x
3. Nedokážu posoudit	33x

Tato otázka měla zjistit, zda si respondenti myslí, že jejich způsob výchovy přispívá k příznivému vývoji dítěte. 87 z nich odpovědělo ano, 33 respondentů nedokáže posoudit, odpověď ne neuvedl žádný z dotazovaných. Graf znázorňuje procentuální rozložení respondentů:

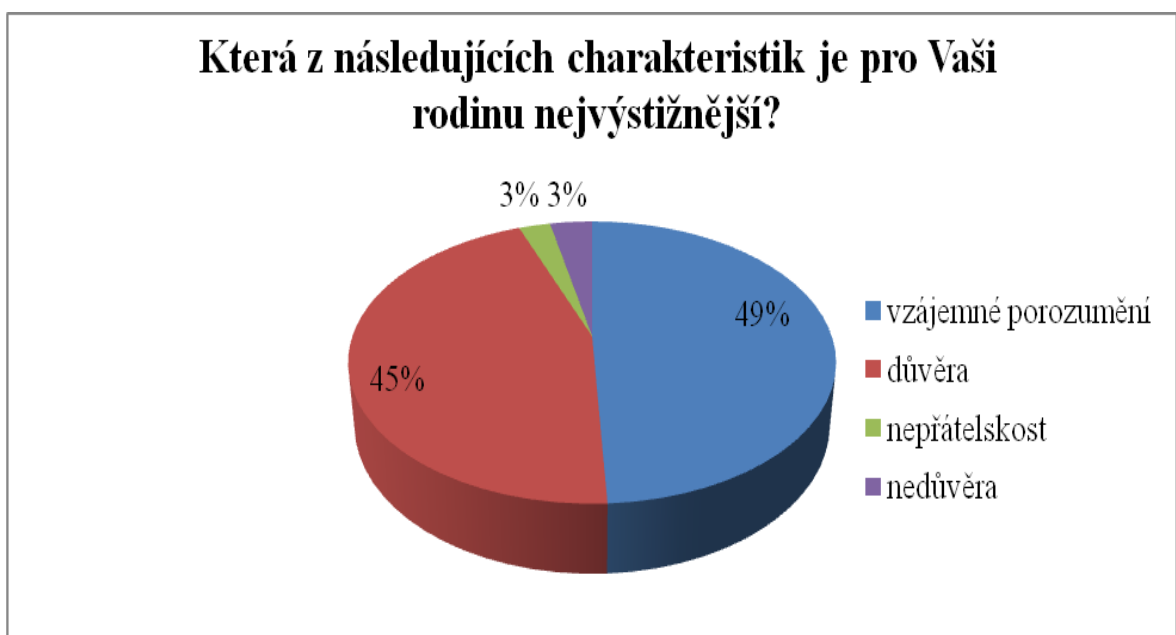


Graf 16. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 16.

**Otázka č. 17: Která z následujících charakteristik je pro Vaši rodinu nejvýstižnější?**

1. Vzájemné porozumění 59x
2. Důvěra 54x
3. Nepřátelskost 3x
4. Nedůvěra 4x

Otázka směřovala ke zjištění, jaké klima v rodině převažuje. 59 dotazovaných vnímá ve své rodině vzájemné porozumění. Odpověď důvěra vyznačilo 54 respondentů. 3 dotazovaní cítí ve své rodině nepřátelskost a 4 nedůvěru. Procentuální rozdělení je uvedeno v grafu:

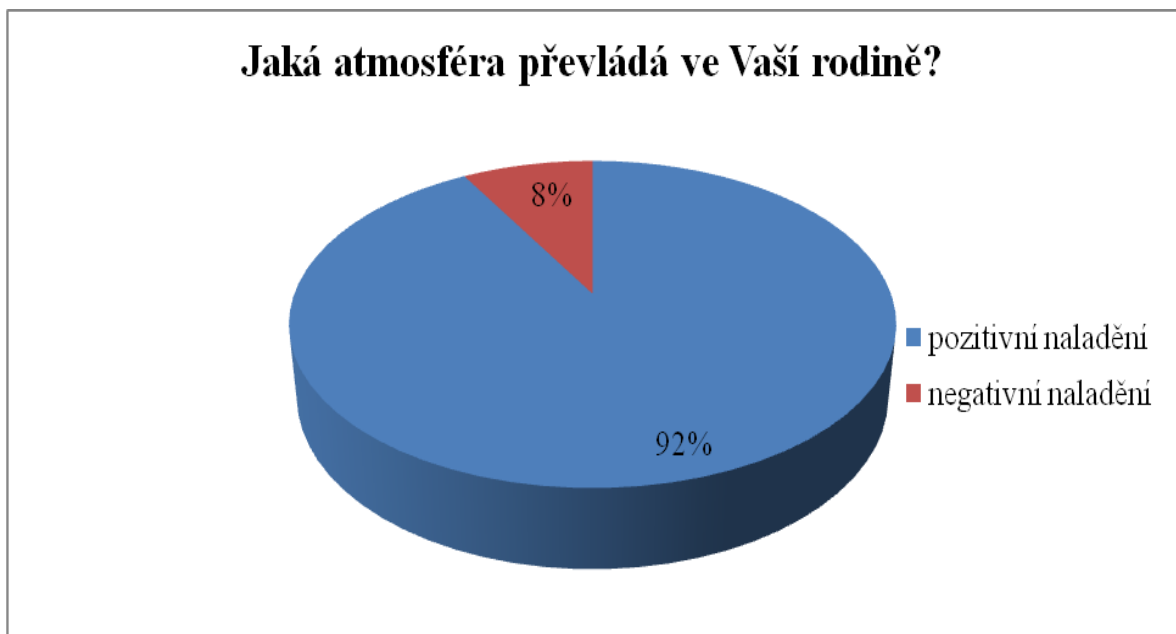


Graf 17. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 17.

**Otázka č. 18: Jaká atmosféra převládá ve Vaší rodině?**

1. Pozitivní naladění 110x
2. Negativní naladění 10x

Převládající atmosféru v rodině zjišťovala otázka č. 18. 110 dotazovaných odpovědělo, že v jejich rodině převládá pozitivní naladění, naopak negativní naladění se vyskytuje v rodinách 10 respondentů. Procentuální rozdělení respondentů je znázorněno v grafu:

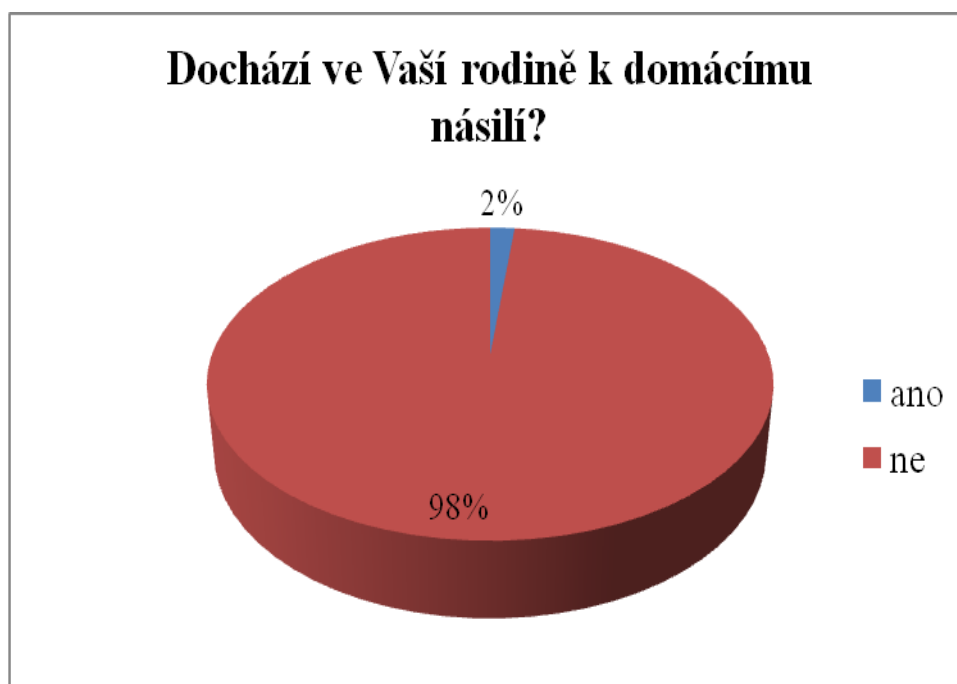


Graf 18. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 18.

**Otázka č. 19: Dochází ve Vaší rodině k domácímu násilí?**

1. Ano 2x
2. Ne 118x

Položením této otázky bylo zjišťováno, zda v rodinách respondentů dochází k domácímu násilí. V rodinách 118 dotazovaných k domácímu násilí nedochází, 2 respondenti uvedli odpověď ano. Graf zobrazuje procentuální rozdělení dotazovaných:



Graf 19. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 19.

**Otázka č. 20: Jaké spojení mezi členy rodiny je typické pro Vaši rodinu?**

1. Spojenectví rodičů
2. Spojenectví jednoho z rodičů s dítětem (dětmi) proti druhému rodiči
3. Jeden člen rodiny je izolován od ostatních, kteří drží při sobě
4. Žádná z možností

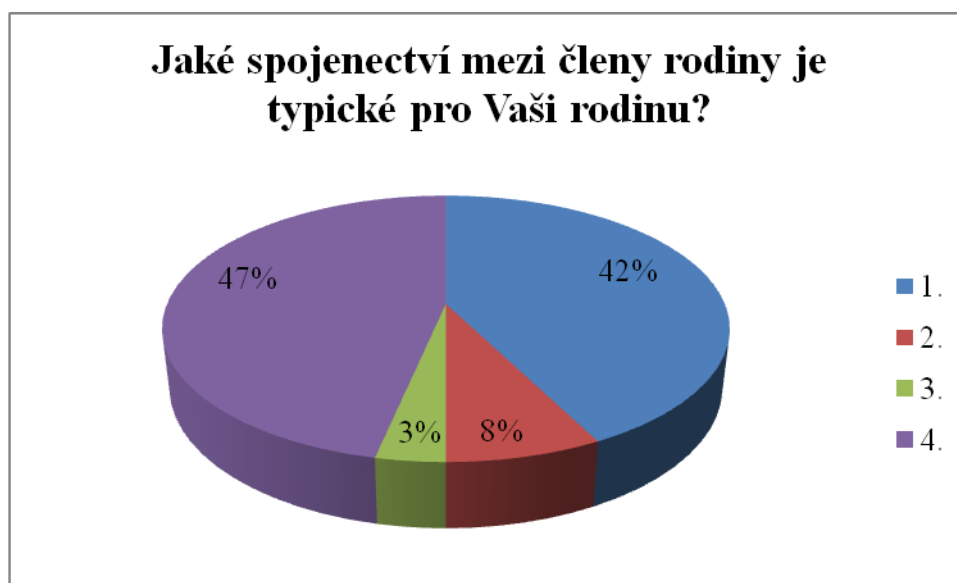
Odpověď č. 1: 51x

Odpověď č. 2: 9x

Odpověď č. 3: 4x

Odpověď č. 4: 56x

Otázka směřovala ke zjištění, jaké rodinné koalice jsou v rodinách respondentů uzavírány. 51 dotazovaných uvedlo odpověď spojení rodičů. Pro rodiny 9 respondentů je typické spojení jednoho z rodičů s dítětem proti druhému rodiči. 4 dotazovaní uvedli, že v jejich rodině je jeden člen izolován od ostatních, kteří drží při sobě. 56 respondentů vyznačilo odpověď žádná z možností. Procentuální rozdělení dotazovaných vyplývá z následujícího grafu:

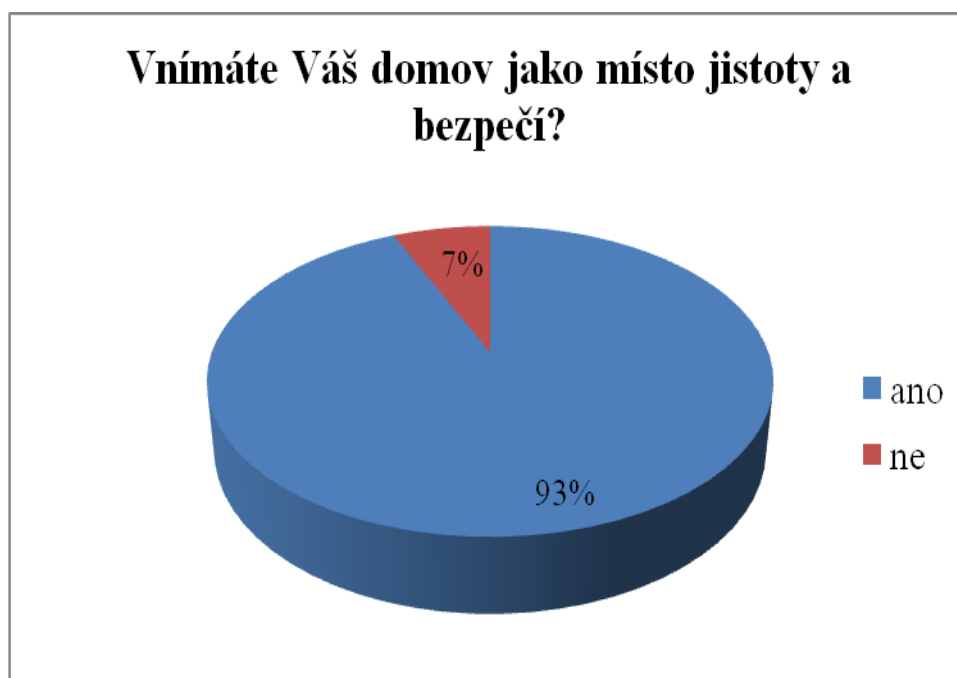


Graf 20. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 20.

**Otázka č. 21: Vnímáte Váš domov jako místo jistoty a bezpečí?**

1. Ano 112x
2. Ne 8x

Tato otázka byla zaměřena na zjištění, zda respondenti vnímají svůj domov jako místo jistoty a bezpečí. 112 dotazovaných vyznačilo odpověď ano, naopak 8 respondentů odpovědělo ne. Procentuální vyjádření obsahuje graf:



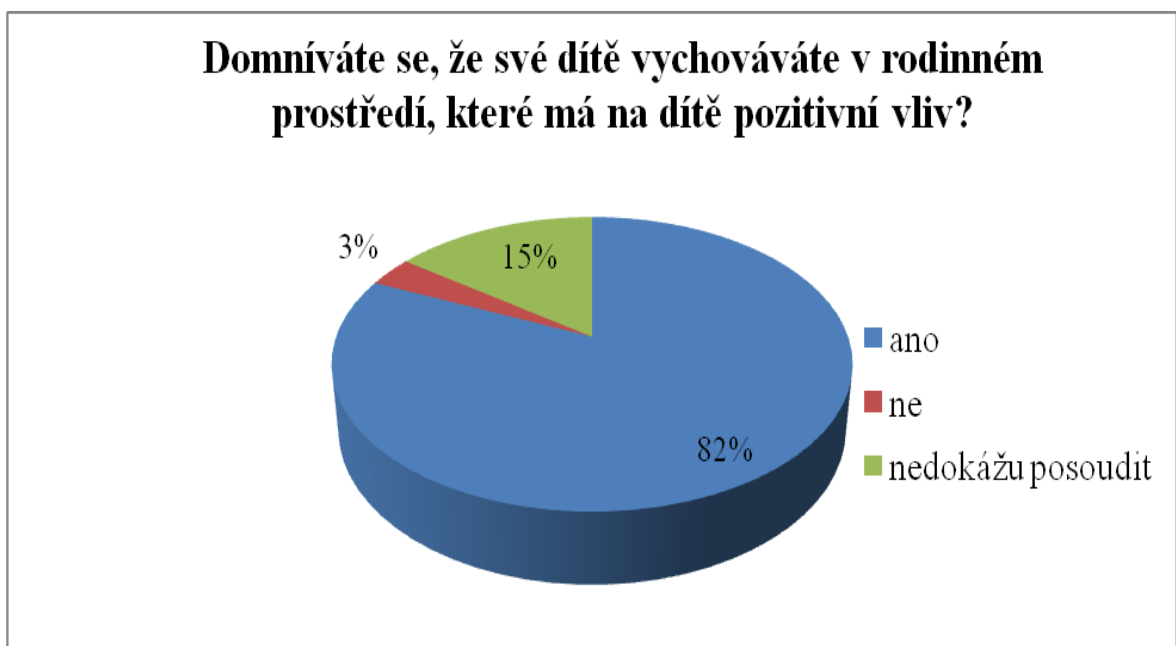
Graf 21. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 21.



**Otázka č. 22: Domníváte se, že své dítě vychováváte v rodinném prostředí, které má na dítě pozitivní vliv?**

1. Ano	98x
2. Ne	4x
3. Nedokážu posoudit	18x

Otázkou bylo zjišťováno, zda se dotazovaní domnívají, že své dítě vychovávají v rodinném prostředí, které má na dítě pozitivní vliv. Odpověď ano vyznačilo 98 dotazovaných, pro odpověď ne se vyjádřili 4 respondenti. 18 respondentů si vybralo možnost nedokážu posoudit.



Graf 22. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 22.

#### 4.5 Shrnutí a zhodnocení výsledků výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak a v jakém prostředí a atmosféře probíhá výchova v současných rodinách. Zkoumali jsme, jak rodiče při výchově postupují a jaké výchovné styly používají. Jak si poradí při odměňování a trestání svých dětí. Jaké typy rodinných koalic jsou vytvářeny. Zda je rodina vnímána jako místo jistoty a bezpečí. Zaměřili jsme se i na otázku domácího násilí. Zjišťovali jsme názory rodičů na jimi uskutečňovanou výchovu.

##### Vyhodnocení hypotéz:

**H1: Domníváme se, že více jak 1/2 dotazovaných rodičů vychovává své dítě způsobem, který přispívá k jeho příznivému vývoji.**

K první hypotéze se vztahují dotazníkové otázky č. 9,10,11,12 a 14.

##### Závěrečné vyhodnocení otázky č. 9:

###### **Otázka: Při výchově:**

Celkem 102 respondentů, tj. **85%** si vybralo možnost odpovědi: *Jste důslední, ale ponecháváte dítěti i možnost vlastní volby a spolurozhodování o sobě.* Výchovné styly v rodině jsou popsány v teoretické části bakalářské práce. Právě tento autoritativní styl výchovy je v současnosti považován za nejvíce vyhovující. (Kohoutek, 2006)

10 respondentů, tedy 8% uvedlo odpověď *Jste velmi přísní a nároční, vyžadujete přesné plnění Vašich požadavků.* 8 respondentů, tj. 7% označilo odpověď *Necháváte dítěti úplnou volnost a svobodu.*

**Z výše uvedeného důvodu docházíme k závěru, že 85% rodičů tímto stylem výchovy přispívá k příznivému vývoji dítěte.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 10:

**Otázka:** *Jak obvykle reagujete v situaci, když se Vaše dítě setká s novým problémem a neví jak jej vyřešit?*

105 dotazovaných, tj. **88%** uvedlo odpověď: *Vyřešíte problém společně s dítětem tak, aby příště zvládlo situaci bez Vaší pomoci.* 88% rodičů je tedy ochotno dítěti s problémem pomoci tak, aby příště mohlo jednat již samostatně. Tato problematika je uvedena v teoretické části práce. Rozvíjení samostatnosti a vlastní odpovědnosti dětí přispívá ke zvyšování jejich sebevědomí. Je vhodné, když rodiče dítě se správným postupem nejdříve seznámí. Tento postup je odborníky preferován a kladně hodnocen. (Pelikán, 2007; Matějček, 1986; Berneová, Savary, 2003).

Variantu odpovědi *Nezasahujete a necháte dítě, ať si poradí samo* si vybralo 10 respondentů, tj. 8%. Možnost *Problém vyřešíte místo dítěte* vyznačilo 5 dotazovaných, tedy 4%.

**Z výše uvedeného tedy vyplývá, že 88% rodičů tímto řešením situace přispívá k příznivému vývoji dítěte.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 11:

**Otázka:** *Když dítěti uložíte nějaký trest, vysvětlíte mu i jeho důvod?*

85 respondentů, tj. **71%** uvedlo odpověď *ano*. Odměňám a trestům se věnuji v teoretické části práce. Jak uvádí Matějček (1994) nepochopený trest je neúčinný. Dítě musí být se svým přestupkem obeznámeno. Jedině tak si uvědomí, proč je za něj následně trestáno.

28 respondentů, tj. 23% uvedlo odpověď *spíše ano*, 2 respondenti, tj. 2% odpověděli *ne* a 5 respondentů, tedy 4% vybralo variantu *spíše ne*.

**Domníváme se, že tento postup rodičů můžeme hodnotit pozitivně. 71% respondentů odůvodněním trestu přispívá k příznivému vývoji dítěte.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 12:

**Otázka: *Jak reagujete, když se Vašemu dítěti něco podaří?***

113 respondentů, tj. **94%** uvedlo odpověď *dítě pochválíte*. Autoři Berneová, Savary (2003) uvádí, že by dítě mělo být chváleno, dobrý výkon by neměl být považován za samozřejmost. Pokud není možné pochválit výkon, je vhodné ocenit alespoň snahu. Vízdal (2009) zdůrazňuje, že základy sebevědomí jsou budovány již od raného dětství. V tomto období je zvláště důležité hodnocení rodičů, které dítě bezvýhradně přijímá. Pokud je povzbuzováno, podporováno a dostává se mu uznání za jeho výkony, vzniká předpoklad k vytvoření zdravého sebevědomí. Téma je podrobně rozebráno v teoretické části práce.

5 dotazovaných, tj. 4% vybralo odpověď *Dobrý výkon považujete za samozřejmost, nechválíte*. 2 dotazovaní, tj. 2% vyznačilo možnost *Nechválíte, protože se domníváte, že by dítě mohlo zpychnout*.

**Z výše uvedeného tedy vyplývá, že 94% rodičů tímto řešením situace přispívá k příznivému vývoji dítěte.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 14:

**Otázka: *Myslíte si, že při výchově přistupujete ke všem Vaším dětem stejně spravedlivě?***

Tato otázka byla nepovinná z důvodu, že ne všichni rodiče mají více než jedno dítě. 53 respondentů, tj. **90%** odpovědělo *ano*.

Přístupovat ke všem dětem stejně spravedlivě je velmi těžké. „Rodiče se mohou spravedlivě snažit, což je dobré, ale nikdy se to docela nepovede.“ Někdy mohou jednat bezděčně ve prospěch jednoho dítěte na úkor druhého. (Říčan, 2013, s. 67)

Odpověď *ne*, uvedlo 6 respondentů, tj. 10%.

**90% rodičů přistupuje ke všem svým dětem stejně spravedlivě. Tímto tedy přispívají k příznivému vývoji dítěte.**

Hypotéza H1 byla verifikována.

**H2: Předpokládáme, že méně jak 1/3 dotazovaných rodičů vychovává své dítě v rodinném prostředí, které má na dítě negativní vliv.**

S druhou hypotézou souvisí dotazníkové otázky 17,18,19,20 a 21.

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 17:

**Otázka: *Která z následujících charakteristik je pro Vaši rodinu nejvýstižnější?***

3 respondenti uvedli odpověď *nepřátelskost*, 4 dotazovaní odpověď *nedůvěra*, což dohromady představuje **6%** z celkového počtu. Autor Matoušek (1993) uvádí znaky dysfunkčních rodin, patří k nim mimo jiné i nedůvěra a nepřátelskost. Více je uvedeno v teoretické části práce.

Pozitivní charakteristiky rodiny uvedlo celkem 94% dotazovaných. Odpověď *vzájemné porozumění* uvedlo 59 respondentů, tj. 49% a odpověď *důvěra* 54 dotazovaných, tedy 45%.

**Z uvedeného tedy vyplývá, že 6% respondentů vychovává dítě v rodinném prostředí, které má na dítě negativní vliv.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 18:

**Otázka: *Jaká atmosféra převládá ve Vaší rodině?***

10 respondentů, tj. **8%** uvedlo odpověď *negativní naladění*. Odpověď *pozitivní naladění* vyznačilo 110 respondentů, tj. 92%. Autor Pelikán (2007, s. 95) se domnívá, že lidé, kteří nemají dostatečnou oporu v pozitivně naladěném rodinném prostředí, vnímají své okolí jako nepřátelské. Někteří mohou hledat útočiště v alkoholu či drogách.

**Z výše uvedeného tedy docházíme k závěru, že 8% respondentů vychovává dítě v rodinném prostředí, které má na dítě negativní vliv.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 19:

**Otázka: *Dochází ve Vaší rodině k domácímu násilí?***

Odpověď *ano* uvedli 2 respondenti, tedy přibližně 2% z celkového počtu dotazovaných.

Odpověď *ne* označilo 118 respondentů, tj. 98%.

Forem domácího násilí je mnoho. V dotazníkovém šetření jsme se zaměřili jen na zjištění jeho výskytu. Domácí násilí v rodině má na dítě bezesporu velmi negativní vliv. Následky si nese po celý život, zvláště ty psychické.

**Z vyhodnocení otázky č. 19 vyplývá, že 2% respondentů vychovávají své dítě v prostředí, které má na dítě negativní vliv.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 20

**Otázka: *Jaké spojení mezi členy rodiny je typické pro Vaši rodinu?***

9 respondentů, tj. 8% uvedlo odpověď *spojení jednoho z rodičů s dítětem (dětmi) proti druhému rodiči*. Variantu *jeden člen rodiny je izolován od ostatních, kteří drží při sobě*, uvedli 4 dotazovaní, tedy 3%. Tyto rodinné koalice jsou podle Sobotkové (2007) vnímány jako dysfunkční. Odpověď *spojení rodičů* uvedlo 51 respondentů, tedy 42%. Tato koalice mezi rodiči je považována za funkční, je otevřená všem členům rodiny. (Sobotková, 2007) Charakteristika rodinných koalic je uvedena v teoretické části práce.

56 respondentů, tj. 47% uvedlo jako odpověď *žádná z možností*. Což představuje docela vysoký počet. Je možné, že navržené odpovědi v dotazníku (zvláště první možnost – spojení mezi rodiči) byly špatně formulovány. Respondenti mohli pokládat spojení mezi rodiči jako spojení zaměřené proti dětem.

**Z výše uvedeného vyplývá, že 11% respondentů vychovává dítě v prostředí, které na něj má negativní vliv.**

Závěrečné vyhodnocení otázky č. 21**Otázka: *Vnímáte Váš domov jako místo jistoty a bezpečí?***

8 respondentů, tj. 7% uvedlo možnost *ne*. Naopak odpověď *ano* uvedlo 112 respondentů, tedy 93%. Jistota a bezpečí patří mezi základní lidské potřeby. Dítě potřebuje mít někoho kde je má rád, má potřebu být chráněno. Potřebuje vyrůstat v atmosféře citového zájmu a vřelosti.

**Z vyhodnocení otázky č. 21, vyvozujeme, že 7% respondentů vychovává dítě v prostředí, které má na dítě negativní vliv.**

**Hypotéza H2 byla verifikována.**

Cíle výzkumu byly splněny. Z výše uvedených výsledků vyplývá, že rodiče ve většině případů volí takové výchovné metody a výchovné styly, které jsou v souladu s doporučeními mnohých odborníků, kteří se zabývají výchovou, ať již v rovině pedagogické nebo psychologické. Z výsledků je rovněž patrné, že výchova je většinou uskutečňována v rodinném prostředí, které lze charakterizovat jako pozitivní a tedy optimální pro vývoj dětí. Zde uvádíme souhrn názorů rodičů, které z výzkumu vplynuly:

- 60% rodičů se domnívá, že se výchově věnuje dostatečně;
- 72% rodičů si myslí, že svým způsobem výchovy přispívá k příznivému vývoji dítěte;
- 93% rodičů vnímá svoji rodinu jako místo jistoty a bezpečí;
- 92% rodičů uvedlo jako převládající atmosféru v rodině pozitivní naladění;
- 82% rodičů se domnívá, že dítě vychovává v prostředí, které má na dítě pozitivní vliv.

Výchovné postupy rodičů i rodinné prostředí, ve kterém je výchova realizována, lze tedy ve většině případů označit za optimální. Je vhodné se také zamyslet nad tím, do jaké míry rodiče odpovídali podle skutečnosti. Otázky týkající se dětí a rodinného zázemí mohou být

velmi citlivé a to zvláště v případech, kde není vše úplně v pořádku. Pro některé rodiče může být těžké odpovědět skutečně pravdivě, i když se jedná o anonymní šetření. Zejména pokud si svoji situaci, své selhání nechtějí připustit, bojí se nebo se stydí sami před sebou. Dalším důvodem může být fakt, že se lidé rádi dělají lepšími, než ve skutečnosti jsou. Domníváme se, že těmto faktorům nelze při výzkumu zabránit.



## ZÁVĚR

Tématem bakalářské práce je „Vliv rodinného prostředí na výchovu dětí.“ Téma jsem si vybrala ze dvou důvodů. Prvním z nich je mimořádný význam, který rodině a výchově v ní realizované přikládám. Druhým je spojitost tématu se **sociální pedagogikou**. Cílem bakalářské práce bylo podat ucelený přehled o rodině, rodinném prostředí a výchově, která je zde uskutečňována. Bylo popsáno, jak rodina a zvolené výchovné přístupy působí na dítě. Práce je zaměřena rovněž na charakteristiku dalších činitelů, hrajících důležitou roli při utváření osobnosti dítěte.

V teoretické části jsou uvedeny hlavní charakteristiky a definice rodiny, výchovy a prostředí. Protože výchova v rodině je chápána jako velmi praktická činnost, která by neměla být popisována jen teoretickými definicemi, uvedli jsme v kapitolách, jejichž téma to umožňovalo i zásady správného výchovného přístupu. Je tomu tak zejména v kapitolách, které se věnují utváření adekvátního sebevědomí dětí a udělování odměn a trestů. Popsali jsme několik typů rodin tak, jak je podle různých kritérií dělí jednotliví autoři. Zaměřili jsme se i na základní funkce, které by rodiny měly plnit ve vztahu k dětem. Snažili jsme se poskytnout co nejrozsáhlejší výčet výchovných stylů. A také popsat, které postupy a způsoby jsou při výchově nejvhodnější, které naopak působí škodlivě. Uvedli jsme, že správná výchova bere na vědomí osobnost vychovávaného, uspokojuje jeho potřeby, vede k všestrannosti, harmonii a sebevýchově. Dále je popsáno, jak by měla být vedena výchova, aby přispívala k optimálnímu sebevědomí dětí. Zaměřili jsme se na odměňování a trestání, uvedli jsme postupy, které jsou odborníky doporučovány a také ty, kterým by se rodiče měli raději vyhnout. Každý jedinec je ovlivněn mnoha činiteli. Pozornost byla soustředěna na vliv dědičnosti a prostředí, ve kterém se jedinec pohybuje. Rodinu jsme charakterizovali jako první a z toho důvodu také nejdůležitější socializační prostředí. V rodině dítě získává první životní zkušenosti. Žádné jiné prostředí nedokáže rodinu uspokojivě nahradit.

Součástí bakalářské práce je realizace a zpracování výsledků kvantitativního výzkumu, který byl proveden technikou dotazníku. Dotazník obsahuje celkem 22 otázek, z nichž 2 byly nepovinné. Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na rodiče vychovávající děti. Celkem se zúčastnilo 120 respondentů, 72 žen a 48 mužů.

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak a v jakém prostředí a atmosféře probíhá výchova v současných rodinách. Jaké výchovné styly rodiče používají, jak při výchově svých dětí postupují. Zjišťovány byly i názory rodičů na jimi uskutečňovanou výchovu.

K objasnění výzkumných cílů byly stanoveny dvě hypotézy:

H1: Domníváme se, že více jak 1/2 dotazovaných rodičů vychovává své dítě způsobem, který přispívá k jeho příznivému vývoji.

H2: Předpokládáme, že méně jak 1/3 dotazovaných rodičů vychovává své dítě v rodinném prostředí, které má na dítě negativní vliv.

**Obě hypotézy byly verifikovány.**

Z výzkumu vyplynulo:

85% respondentů je při výchově důsledných, ale zároveň ponechají dítěti i možnost vlastní volby.

88% respondentů je ochotno dítěti pomoci při řešení nového problému, tak aby příště zvládlo situaci bez pomoci.

71% dotazovaných dítěti vysvětlí důvod uděleného trestu.

94% respondentů dítě za dobrý výkon pochválí.

94% dotazovaných uvedlo pozitivní charakteristiky své rodiny, tj. vzájemné porozumění a důvěra.

92% respondentů vnímá své rodinné prostředí jako pozitivně naladěné.

98% respondentů uvedlo, že se v jejich rodině nevyskytuje domácí násilí.

93% dotazovaných vnímá svůj domov jako místo jistoty a bezpečí.

Podrobnější údaje jsou uvedeny v praktické části této práce.

Vzhledem k získaným poznatkům v teoretické části práce a zjištěným výsledkům kvantitativního výzkumu v empirické části se domníváme, že převážná část dotazovaných rodičů volí vhodné výchovné styly a způsoby výchovy. Ve většině případů probíhá výchova v pozitivně laděném rodinném prostředí, které přispívá k příznivému vývoji dítěte. Pomoc **sociálního pedagoga** by byla užitečná zvláště pro zbývající část rodičů. Tedy pro ty, kteří volí nevhodné výchovné přístupy nebo dítě vychovávají v prostředí,

které není pro jeho vývoj optimální. Ke kompetencím sociálního pedagoga patří mimo jiné i výchovné působení na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých, poskytování pomoci v otázkách výchovy rodinám s problémovými dětmi. Sociální pedagog může svou činností pozměnit vliv prostředí, ovlivňovat jeho působení směrem k jednotlivci a sociálním skupinám. Dokáže zmírnit nebo zcela odstranit následky ohrožujícího prostředí. Svým zásahem má možnost změnit nevhodné chování a jednání. K jeho dalším kompetencím patří i činnosti v oblasti prevence.

Bakalářská práce může být užitečná zejména rodičům. Poskytuje ucelený přehled informací o výchově v rodině. Rodiče zde najdou mnoho důležitých rad, návodů a doporučení. Po přečtení práce se čtenáři minimálně zamyslí nad svými výchovnými postupy. Některé možná přehodnotí nebo změní.

Z výše uvedeného vyplývá, že **sociální pedagogika** je velmi užitečnou a praktickou disciplínou. Rodičům a dětem může poskytnout cenné rady, podporu a pomoc v těžkých situacích, ve kterých si neumí poradit. Pro společnost je tedy velice prospěšná.

## SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADLER, Alfred, 1999. *Porozumění životu: úvod do individuální psychologie*. 1. vyd. Praha: Aurora. ISBN 80-859-7476-2.
- ALAN, Josef, 1989. *Etapy života očima sociologie*. 1. vyd. Praha: Panorama. ISBN 80-7038-044-6.
- BALCAR, Karel, 1983. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- BERNEOVÁ, Patricia, H. a Louis M. SAVARY, 2003. *Jak nevychovat dítě s pocitem méněcennosti*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-855-4.
- BLÁHA, Innocenc, A, 1948. *Sociologie dětství*. 4. vyd. Praha: Komenium.
- ČAPEK, Jan a Markéta ČAPKOVÁ, 2010. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-779-4.
- FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2781-3.
- HAMAROVÁ, Janka a Ľubomír HOLKOVIČ, 1987. *Rodina Spoločnosť Výchova*. Bratislava: Veda.
- HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA, 2007. *Sociologie výchovy a školy*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-327-7.
- HELUS, Zdeněk, 1973. *Psychologické problémy socializace osobnosti*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HELUS, Zdeněk, 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1168-3.
- KOHOUTEK, Rudolf, 2001. *Poznávání a utváření osobnosti*. Brno: CERM. ISBN 80-720-4200-9.
- KOHOUTEK, Rudolf, 2006. *Pedagogická psychologie*. Brno: IMS.
- KOHOUTEK, Rudolf a kol., 1996. *Základy pedagogické psychologie*. Brno: CERM. ISBN 80-85867-94-X.

- KOHOUTEK, Rudolf a kol., 1998. *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM. ISBN 80-7204-064-2.
- KRAUS, Blahoslav, 2001. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAUS, Blahoslav a kol., 2011. *Teorie výchovy*. Brno: IMS. ISBN 978-80-87182-04-8.
- KUBIČKA, Luděk, 1966. *Rodina a duševní zdraví dítěte*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LEMAN, Kevin, 1997. *Sourozenecké konstelace*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-152-5.
- MÁCHOVÁ, Jiřina, 1974. *Duševní hygiena rodinného života*. 1. vyd. Praha: Avicenum.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1986. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: Avicenum.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1994. *Po dobrém nebo po zlém*. Praha: Portál. ISBN 80-85282-00-3.
- MATOUŠEK, Oldřich, 1993. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-901424-7-8.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MERTIN, Václav, 2011. *Výchovné maličkosti: průvodce výchovou dítěte do 12 let*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-857-9.
- MOŽNÝ, Ivo, 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-58-X.
- PELIKÁN, Jiří, 2007. *Hledání těžiště výchovy*. 1.vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1265-2.
- PŘADKA, Milan, Dana KNOTOVÁ a Jarmila FALTÝSKOVÁ. 2004. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3469-6.
- ŘÍČAN, Pavel, 2013. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0343-8.
- SOBOTKOVÁ, Irena, 2007. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-250-8.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2010. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-0841-9.

VÍZDAL, František, 2009. *Základy psychologie*. Brno: IMS.

WROCZYŃSKI, Ryszard, 1968. *Sociálna pedagogika*. 1. vyd. Bratislava: SPN.

### **Elektronické zdroje:**

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Věk matek dětí narozených v roce 2011 [online]. ČSÚ, ©2011 [cit. 2014-02-25]. Dostupné z:

[http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/vek\\_matek\\_deti\\_narozeny\\_v\\_roce\\_2011](http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/vek_matek_deti_narozeny_v_roce_2011)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Jaké je složení domácností v ČR? [online]. ČSÚ, ©2013 [cit. 2014-02-25]. Dostupné z:

[http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/prezentace\\_z\\_tk\\_jake\\_je\\_slozeni\\_domacnosti\\_v\\_cr/\\$File/csu\\_tk\\_domacnosti\\_prezentace.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/prezentace_z_tk_jake_je_slozeni_domacnosti_v_cr/$File/csu_tk_domacnosti_prezentace.pdf)

## SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ATD. A tak dále.

NAPŘ. Například.

TJ. To je.

TZN. To znamená.

**SEZNAM OBRÁZKŮ**

Graf 1. Věková kategorie.....	52
Graf 2. Procentuální rozdělení respondentů podle pohlaví.....	53
Graf 3. Rodinný stav.....	54
Graf 4. Dosažené vzdělání.....	55
Graf 5. Status.....	56
Graf 6. Bydliště.....	57
Graf 7. Věk dětí.....	58
Graf 8. Struktura rodiny.....	59
Graf 9. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 9.....	60
Graf 10. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 10.....	61
Graf 11. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 11.....	62
Graf 12. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 12.....	63
Graf 13. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 13.....	64
Graf 14. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 14.....	65
Graf 15. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 15.....	66
Graf 16. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 16.....	67
Graf 17. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 17.....	68
Graf 18. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 18.....	69
Graf 19. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 19.....	70
Graf 20. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 20.....	71
Graf 21. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 21.....	72
Graf 22. Procentuální rozdělení respondentů otázky č. 22.....	73



**SEZNAM TABULEK**

Tab. 1. Věková kategorie.....	52
Tab. 2. Pohlaví respondentů.....	53
Tab. 3. Rodinný stav.....	54
Tab. 4. Nejvyšší dosažené vzdělání.....	55
Tab. 5. Status.....	56
Tab. 6. Bydliště.....	57
Tab. 7. Věk dětí.....	58
Tab. 8. Struktura rodiny.....	59

## **SEZNAM PŘÍLOH**

P I Dotazník.

## **PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK**

Vážení rodiče, jmenuji se Silvie Hrdinová, studuji obor Sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Dovoluji si Vás požádat o vyplnění dotazníku, který je zaměřen na výchovu dětí v rodině. Anonymní dotazník slouží pro potřeby vypracování bakalářské práce, prosím Vás o jeho pravdivé vyplnění.

Prosím označte Vámi vybranou odpověď.

### **1. Vaše věková kategorie:**

- 25 a méně
- 26-30
- 31-35
- 36-40
- 41-45
- 46-50
- více než 50

### **2. Pohlaví:**

- žena
- muž

### **3. Rodinný stav:**

- svobodná/ý
- vdaná/ženatý
- rozvedená/ý
- registrované partnerství
- vdova/vdovec

**4. Nejvyšší dosažené vzdělání:**

- základní
- vyučení
- středoškolské
- vyšší odborné
- vysokoškolské

**5. Jste:**

- výdělečně činný/á
- nezaměstnaný/á
- na mateřské/rodičovské dovolené
- v invalidním důchodě
- student
- žádná z možností

**6. Kde bydlíte:**

- ve městě
- na venkově

**7. Věk dítěte (dětí):**

doplňte .....

**8. Vaši rodinu tvoří:**

- jeden rodič a dítě (dětí)
- oba rodiče a dítě (dětí)

**9. Při výchově:**

- jste velmi přísní a nároční, vyžadujete přesné plnění Vašich požadavků
- jste důslední, ale ponecháváte dítěti i možnost vlastní volby a spolurozhodování o sobě
- necháváte dítěti úplnou volnost a svobodu

**10. Jak obvykle reagujete v situaci, když se Vaše dítě setká s novým problémem a neví, jak jej vyřešit?**

- Nezasahujete a necháte dítě, ať si poradí samo
- Problém vyřešíte místo dítěte
- Vyřešíte problém společně s dítětem tak, aby příště zvládlo situaci bez Vaší pomoci

**11. Když dítěti uložíte nějaký trest, vysvětlíte mu i jeho důvod?**

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

**12. Jak reagujete, když se Vašemu dítěti něco podaří?**

- Dítě pochválíte
- Dobrý výkon považujete za samozřejmost, nechválíte
- Nechválíte, protože se domníváte, že by dítě mohlo zpychnout

**13. Uplatňujete s partnerem vůči dítěti shodný výchovný postup?**

Tato otázka je nepovinná.

- Ano
- Spíše ano
- Ne
- Spíše ne

**14. Myslíte si, že při výchově přistupujete ke všem Vaším dětem stejně spravedlivě?**

Tato otázka je nepovinná.

- Ano
- Ne

**15. Myslíte si, že se dostatečně věnujete výchově dítěte?**

- Ano
- Někdy
- Ne

**16. Myslíte si, že způsob Vaší výchovy přispívá k příznivému vývoji Vašeho dítěte?**

- Ano
- Ne
- Nedokážu posoudit

**17. Která z následujících charakteristik je pro Vaši rodinu nejvýstižnější?**

- Vzájemné porozumění
- Důvěra
- Nepřátelskost
- Nedůvěra

**18. Jaké atmosféra převládá ve Vaší rodině?**

- Pozitivní naladění
- Negativní naladění

**19. Dochází ve Vaší rodině k domácímu násilí?**

- Ano
- Ne

**20. Jaké spojení mezi členy rodiny je typické pro Vaši rodinu?**

- Spojenství rodičů
- Spojenství jednoho rodiče s dítětem (dětmi) proti druhému rodiči
- Jeden člen rodiny je izolován od ostatních, kteří drží při sobě

**21. Vnímáte Váš domov jako místo jistoty a bezpečí?**

Ano

Ne

**22. Domníváte se, že své dítě vychováváte v rodinném prostředí, které má na dítě pozitivní vliv?**

Ano

Ne

Nedokážu posoudit

Děkuji za Váš čas.